

EESTI KIRJANDUS

1935 № 11

SISU:

- A. LOORING: 1905. a. revolutsioon Läänemaal.
H. MASING: Uue piiblitõlke puudusi.
A. ASPEL: Teose analüüs prantsuse kirjandusõpetuses.
O. URGART: K. A. Hindrey — Raidaru kirikumõis.
O. URGART: Mait Metsanurk — C. R. Jakobson.
H. PAUKSON: Heinrich Heine — Saksamaa.
H. KOMPUS: Rudolf Paris — Uuem eesti kunst.
A. LOORING: Eesti rahvuslikud surmehed, I sari.
A. PALM: Villem Reimani elulookatse puhul.
E. PÄSS: Paul Ariste — Wotische Sprachproben.
Eesti raamatute üldnimestik 1935—. 14. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

1935

ASUTATUD 1906.

XXIX

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitöökirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitöökirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitöökirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumis-aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„SuurKarja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

„Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermannini 11.

Kuulutatud teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s. XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVIII (1930—1934) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Suurturg 12 Tartus, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Ar 935 P
Eesti

RAAMATUKOGU

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

NOVEMBER 1935

NR. 11

1905. a. revolutsioon Läänemaal.

2

Olukorra muutumine sügisel.

Vigalas, kus protesti- ja rahutuste laine juba aasta algul oli hakanud liikuma, arenesid sündmused ka üha kiiremini edasi varasügisel, mujal Läänemaal aga polnud samal ajal märgata erilist rahutut, käärivat meeleolu. Mõisnikule esitatud tingimuste täitmatajätmine ja Aitsama sündmused olid kütnud palavaks rahva hinge; katsuti oma pahameelt ja vaenlikkust näidata mõisnikule ja politseile igal võimalikul juhul. Üks selleks kohane juhus leiti olevat Vigala sügislaot 9. septembril, kus aset leidnud sündmustik on järgmine³⁴⁾.

Politseil oli varakult andmeid, et Vigala laadal tahetakse tekitada rahutusi, seepärast ilmus politseiülem Brisinsky kohale isiklikult ja kõik kolm urjadnikut Märjamaa politseijaoskonnast: J. Vaus Märjamaalt, Marley Vigalast ja Elend Kullamaalt. Varahommikul oli veel kõik rahulik, kuid kella 11 ajal päeval hakanud rahvas lärmitsema, revolvril paugutama, tõusnud tülitsemisi, mis olnud provotseeritud peamiselt vaid selleks, et meelitada politseid tülitsejaid rahustama. Oleks aga politsei julgenud vahele astuda, siis oleks neile „kõetud saun soojaks“, nagu tähendatud. Iseäranis kardetavaks muutunud Brisinsky ja Marley seisund, sest neil olnud rahvaga läbisaamine halb. Kella 12 paiku juhtinud J. Vaus Brisinsky tähelepanu sellele, et parem oleks tal koos Marley'ga laadalt lahkuda, — muidu võidaks ka kõiki politseinikke tüli sekka kiskuda. Nad lahkunudki tähelepanematult laadaplatsilt, Marley varjanud end kaupmees Tamberg'i eluruumes, Brisinsky aga veetnud järgmise öö heinaküünis.

Laadakaupmehed lõpetasid kauplemise. Karussell, mis edasi töötas, kisti puruks. Laadaplatsil liikunud ainult mätatsejad paugutades revolvril, ja teotsenud viinamüüjad-naised päris avalikult. Kui keegi laadal viibiv aktsiisiametnik seganud end ühe viinamüüja-naise tegevusse, pekstud ametnik üleni veriseks; ta tuli hiljem posthobustega ära saata. Veel videvikuski ei lahkunud rahutu rahvahulk. Urjadnikud Vaus ja Elend varjasid end kaupmees Tamberg'i korteris. Kümne-meheline salk lõi korraga ukse maha ja tahtsid saada Marley'd kätte. Urjadnikud suutsid siiski vihase rahvahulga tagasi tõrjuda paljastatud mõõkadega. Hiljem teatati, et õuel on üks mees surmatud; taheti meelitada seega Marley'd redust välja. Oues olnud maas vana palitu, mida käis vaatamas Vaus. Urjadnikuid majast välja saamata valgus rahvas lõpuks laiali. Alles järgneval päeval said politseinikud lahkuda. Asja üle alustati hiljem juurdlus ja süüaluseil tuli anda vastust Lihula rahukohtuniku juures.

34) Läänemaa nr. 3, 24. I 1929; nr. 4, 31. I 1929.

See sündmus andis pastoreile-paruneile võimaluse jälle teada, et Vigalas on „mäss lahti“, ja Vana-Vigala mõisa toodi ajutiselt salk kasakaid.

Oli saabunud sügis 1905. Vigalas oli järgnenud üks põnev sündmus teisele, mis hoidis ärevil rahva meeli. Sügisel vastuhakkamised, streigid kogu riigis sagesid; rahvas elas üle esmakordselt seesuguseid põnevaid aegu, ja selline olukord oli ühtlasi esmakordne balti aadlile ja tsarismile. Rahva huvi kogu revolutsioonilise tegevuse vastu tõusis, katsuti ajakirjanduse kaudu jälgida sündmustikku ja olukorda ka mujal. Eriti avas rahva silmad tsarismi vanadusnõrkuse suhtes 23. augustil sõlmitud Vene-Jaapani rahuleping, mis oli häbistav Vene riigile.

Üks kaasaegne³⁵⁾ iseloomustab tolleaegset meeoleolu ja olukorda Läänemaal:

„Kõik tumedad jõud, mis enne despootliku riigikorra kukutamiseks olid töötanud pöranda all, teotseid nüüd enamvähem avalikult ja leidsid rahvahulkade poolt kaitset ning vaimustatud poolehoidu.“ 16. oktoobri vreesau Tallinnas Uuel turul näitas, millist taktikat mõtleb pidada valitsus, kuid läänlastel oli sellega vähe otsest ühendust. Läänemaa idaosa, mis moodustas revolutsioonilisele liikumisele soodsa pinna oma rahvahariduse kõrgema taseme ja vähema usulise fanatismi tõttu, üha kasvas revolutsiooniline meelsus. Soodsa pinna vabamale teotsemisele lõi 17. oktoobri manifest. Rahvas, kes seni oli nõudnud majanduslikku laadi uuendusi, hakkas nüüd kõnelema poliitilistest küsimustest. Seni olid protestid sihitud parunite-pastorite vastu, nüüd aga julgeti juba arvustada Vene valitsust. Linnast kandus rohkesti revolutsioonilisi lendlehti ja võitluslaule maale. Rahva arusaamine ja suhtumine ususse oli muutunud. Tollele ajajärgule iseloomustava nähtusena lauldi väga üldiselt revolutsioonilisi sündmusi kirjeldavaid laule koraali viisidel. Sõnad olid maale toodud vist enamasti linnast. Olgu näiteks tollal Vigalas koraali viisil sageli lauldud laul³⁶⁾.

„Nüüd paistab meile kauniste
ja paugud kuulda selgesti,
sealt Uue turu nurga pealt —
seal rahvas langeb huljana.
Oh küll on armas vaadata!
Hästi! Kästi! Lasta rahvast,
maha vahvast, au ja tänu
kõigile, kel vere janu...“

Olukord suures Venes oli võtnud väga tõsise revolutsioonilise ilme, ehkki 14. oktoobril Peterburi tänavail oli kleebitud kindral-kuberner Trepov'i kuulutus³⁷⁾, kus öeldud, et igasugu korratuste puhul on käsk antud sõjaväel anda tuld. „Padrunitest kahju ei ole ning tühje pauke ei lasta.“ Sama põhimõtte järgi käidigi nähtavasti Tallinnas Uuel turul. 16. oktoobril algab ülevenemaaline streik, post, telegraaf lakkavad töötamast.

Sellises olukorras kirjutabki peaminister Witte nõudel keiser

35) P. Reikman'i (Ungru mõisa valitseja) kirjalik teade.

36) Jüri Roller'ilt 26. XII 34.

37) Vt. V. Burtsev'i j. Kaljo Randa, Vene revolutsiooni kalender, Tartu, 1925, lk. 26 j.

alla 17. oktoobri manifestile. Manifestis lubati: „... rahvale kodanliku vabaduse kõikumata alused täieliku isikupuutumatus, südametunnistuse, sõna, koosolekute ja ühisuste vabaduse näol anda, misjuures enne ära määratud riigivolikogu valimisi mitte seisma ei jäeta, vaid juba nüüd selle võimaluse järele, mis riigivolikogu kokkukutsumise lühike tähtaeg lubab, need rahvaklassid osa lasta võtta, kes seni sootuks ilma valimisõigusega olivad“³⁸⁾.

Eestimaa kuberner, kes manifesti ilmunisel kas pea kaotab, või käsu saab manööverdada, teatab³⁹⁾, et edasipidi: „... ei pea politsei ennast asjasse segama kui keegi oma isiklikke olgugi kõige karedamaid usulisi ja poliitilisi vaateid avaldab, neid suusõnalikult, kirjalikult või trükitult laiali laotab. Sel põhjusel ei tohi inimesi, kes sotsialistlike õpetuste üle kõnesid peavad, mitte ainult, et läbi otsida ega aresti alla panna, vaid ei tohi neid ka ülekuulamise või uurimise alla võtta.“ Kuid muidugi tuleb süüteoaks pidada „üleskutsumist avalikule vägivaldale ülemuse vastu“ ja „elanikkude varanduse julge seisukorra ähvardamist“.

17. oktoobri manifestiga ja kubeneri korraldusega oli nüüd antud Eestis avaram mõtte-, sõna- ja trükivabadus kui kunagi varem sajandite jooksul. Politseile tehtud korralduse tõttu, mitte segada end poliitikasse, ei ilmunudki Läänemaal politseiametnikud poliitilistele koosolekutele⁴⁰⁾, mis nüüd muutusid igapäevasteks nähtusteks.

17. oktoobrist algasid nn. „vabaduse päevad“, mis kestsid 10. detsembrini. Rahvas, kes seni oli julgenud oma poliitilisi mõtteid avaldada ainult omavahel, ametlikult lubatud lugemisõhtuil, karskusseltside koosviibimistel salasi, võis nüüd avalikult kõnelda, mida soovis, mida mõtles. Igapäevasteks nähtusteks muutusid koosolekud Velisel, Vigalas ja osalt ka Märjamaal; muu Läänemaa osa aga oli rahulikum ja vaatas sündmusi pealt. Tolles Läänemaa osas leidus enam agaraid ja haritud juhte, revolutsioonilisi tegelasi esmajoones Velisel kooliõpetaja J. Paulus, Pipra talu peremees Mihkel Aitsam, kaupmees J. Oviir, Vigalas Bernhard Laipman, Mihkel Aitsam sen. jt.

Tallinnas oli alanud aktiivne organiseerimistöö töölistkonnas; töötati lubatud vabaduse piirides, et võita kätte täielikku vabadust. Mõned töölistesalgad, kasustades vabamaid teotsemisvõimalusi, tungisid 25. oktoobril⁴¹⁾ Tallinnast välja Harjumaa mõisadesse, rekvireerides relvi ja raha. Need rüüstavad salgad, kel polnud nähtavasti kindlat korraldust ega juhti, kavatsesid tungida edasi ka Läänemaale, kuid suudeti lüüa tagasi.

38) Vt. „Teataja“ nr. 226, 18. X 1905.

39) H. Pöggelmann, koguteos „1905. aasta Eestis“, lk. 178 j.

40) J. Vaus, „Läänemaa“ nr. 5, 7. II 1929.

41) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 113.

See tööliste algatus oli küll revolutsiooniline aktsioon, kuid kindla korralduse ja juhi puudusel muutus plaanituks rüüstamiseks, millesse eriti mõju avaldas asjaolu, et salkade seas leidis ka kuritegelikku elementi. Üldiselt Harjumaad rahustama saadeti Heinrich von Sivers ⁴²⁾, kes kasakate abiga suutis Harjumaal peatselt seada korra jalule.

Tööliste rünnak Harjumaal mõisadele pani rüütelkonna ettevaatusabinõusid tarvitusele võtma. Rüütelkonna peamehe Ed. v. Dellingshauseni isiklikul mõjustusel ⁴³⁾ Peterburi sõjaväeringkonna ülemasse, suurvürst Nikolai Nikolajevitsšisse läks tal korda saada Eesti kubermangu kaitseks Peterburist sõjaväge. Igasse maakonda paigutati dragunite salgad: Raasikule, Ambla, Jõhvi, ja Läänemaal Märjamaa kihelkonda Orgita mõisa. Ühtlasi täiendati ka Tallinnas jalaväge kuni 500 meheni; peale selle toodi Tallinna salk draguneid ja sadakond kasakaid. Orgita mõisa asetatud korterisse umbes 15 dragunit ühe ohvitseri ja allohvitseri juhatusel ⁴⁴⁾. Dragunid ei avaldanud küll koha peal mingit tegevust, sest selleks polnud juhust ega põhjust. Dragunite salk jäi Orgita mõisa detsembrikuu alguni, siis oli suurvürst Nikolai Nikolajevitš teinud korralduse ⁴⁵⁾ Kuramaa revolutsiooniliste sündmuste mõjul, et kõik sõjaväeühikud tuleb koondada linnadesse.

Rahva seas kasvas ärev meeleolu ja rahulolematus; kus seni töötatud rahulikult, sinna sõitsid sageli kõnelejad ümbruskonnast ja linnadest olukorda selgitama. Nii olevat eriti mõjunud väliskõnelejad rahulikku Haimresse, millest kirjutab kohalik mõisavalitseja ⁴⁶⁾.

„Sügisel 1905. aastal reisis üks üliõpilane maal ringi ja pidas vallamajades loenguid. Ka mina käisin kord pealt kuulamas, Taani alamana hoidsin end igasugusest poliitikast eemale. See üliõpilane, mulle tundmatu [rahvasuust saadud andmeil olnud see kõneleja A. Keskküla, A. L.], tegi selgeks, kui ülekohtuselt eesti rahvaga käiakse ümber. Tollest ajast peale algas siin ja seal rahva seas käärimine. Iseenesest mõista tuli mõisnikele ja ka nende ametnikele hirm peale, sest ei võidud ju teada, kui kõrgele see lainetus lüüa võiks, ja paistis kõikidele selge olevat, et midagi on tulemas.“

Näiteks Massu vallas ⁴⁷⁾. 1905. a. novembrikuus hakkas valla rahvas seisukorrast aru saama ja oldi juba avalikult arvamisel, et mõisnikud on ikka kõige kurja juur. Ühel suuremal koosolekul kutsus tolelaegne Massu koolmeister Jaan Oks (1884—1918) —

42) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 113.

43) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 114.

44) Teade J. Vausilt.

45) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 116.

46) J. P. Andersen'i kiri Taanist veebr. 1928 H. Põldsepale. Kiri saadud H. Põldsepalt 17. IX 1933.

47) Aug. K ä l l m a n n'i kirjalik teade.

ka kirjanikuna tuntud — rahvast üles mõisnikke hävitama. Ta rajas oma üleskutse kümnenädalasele: „Kui Jumal juba lubab kätte tasuda mitmendast põlvest, mispärast siis see väike inimese hing seda mitte ei teeks, ja aeg on selleks küps!“ Jaan Oks ei olnud Massus küll mitte aktiivne revolutsiooni organiseerija ega juhte, kuid ta sõnavõtted ja üleskutsed olid alati omapäraselt sapised, paradoksaalsed⁴⁸⁾, valitsevale võimule vastu hakkama õhutavad.

Velisel aga muutusid koosolekud eriti sagedaks. Kooliõpetaja J. Paulusel olnud revolutsiooniliste asjade korraldamisega nii palju tegemist, et ta koolitööd polevat saanud teha ja enda asemele õpetama kutsunud A. Palmi (*1887), Tartu seminari õpilase. Novembri- ja detsembrikuus aga Velise kool üldse seisnud⁴⁹⁾, sest koolimajas ja õuel peetud pea iga päev koosolekuid. Revolutsioonilisele liikumisele on kaasa tundnud või juhtivalt osa võtnud mitmed õigeusu koolide õpetajad, näit. Massus K. Kokla ja Velisel J. Paulus. Velisel juba esimene selle kooli õpetaja A. Schuman (1884—1887) õhutas rahva seas mõisnikkudevastast meelust. (Nähtavasti sama A. Schuman oli tuline revolutsionäär 1905. a. Saaremaal⁵⁰⁾.)

Sellises ärevas meeleolus loodeti huviga kuulda saada kindlaid ja selgemaid seisukohti 27., 28. ja 29. novembril peetud ülemaaliselt rahvaasemikkude kongressilt. Sellest kongressist võtsid osa ka Läänemaa valdade ja seltside esindajad. Nagu üldiselt teada⁵¹⁾, jagunes kongress kaheks: J. Tõnissoni koosolekuks Bürgermusses ja käremeelseks J. Teemandi koosolekuks ülikooli aulas. Läänemaa saadikuid leidis mõlemas leeris ja oli ka neid, kes viibisid informatsiooni mõttes kord ühel, kord teisel koosolekul. Nii on kuulunud Bürgermusses peetud rahvaasemikkude kogu komiteesse Läänemaalt: A. Heide, P. Verner, H. Laas, Joh. Reets ja J. Preibach. Velise saadikud on aga juba enne kongressile sõitu pidanud Rapla meestega nõu ja otsustanud kindlasti kõige käre-dama voolu poole hoida⁵²⁾ ning olidki Tartus kindlad Teemandi mehed. Massu saadik K. Kokla valiti aula koosoleku täidesaatvasse komiteesse, kuigi ta tegelikult selle komitee koosolekuist ega tööst hiljem osa ei võtnud⁵³⁾.

Kui saadikud olid kongressilt tagasi tulnud, teatati rahvale kongressi otsuseid, kusjuures mõnel pool neid omakorda veel heaks kiidetud ja vastu võetud. Velisel olnud neil koosolekuil rahvast

48) Teade K. Kokla't 4. VI 35.

49) Vt. Th. Schmidt'i kirjutises „Velise kihelkonnakool“, Al. Loo-ring, „Velise algkool 1839—1884—1934“, „Velise“ 1934, lk. 12 j.

50) Vt. „Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. a. liikumise-st Eestis. I“. Toimetanud Hans Kruus. Tartu 1932, lk. 200 j.

51) Vt. H. Kruus, op. cit., lk. 103—111.

52) Vt. H. Martinson'i artikkel koguteoses „1905. a. revolutsiooni päevilt“, lk. 79.

53) Teade K. Kokla't 4. VI 1935.

tuhandeid, koosolekuid peetud koolimaja õuel, sest et rahvas koolimajja polevat mahtunud. Rahvale saadetud käsk kokkutulekuks külakubjaste kaudu ⁵⁴). Sageli kasustati neid aruande-koosolekuid agitatsiooniks. Nii olnud Massus. Kui saadik K. Kokla kõnelnud vallamajas püsti laual seistes objektiivselt Tartus tekkinud olukorrast ja sündmusist, küsinud rahvas, et mida peab siis nüüd tegema. Kokla seletanud, et midagi pole vaja praegu teha; soovitanud rahval minna koju ja asuda rahulikult tööle. Seal hüpanud korraga Jaan Oks Kokla kõrvale lauale ja hõiganud rahvale ⁵⁵):

„Mis teete teie pükstega, kui nad vanaks saavad?

Viskate nurka!

Ka keiser on vanaks saanud — mis peate tegema temaga? Ka keiser on tarvis nurka, kolikambrisse heita!“

Oksa sõnavõtu järel katsunud K. Kokla Oksa ja rahvast rahustada, et ega see ikka nii kergesti ei lähe.

Kuna aula koosolekute otsuste seas oli ka punkt, et tuleb valida uued ajakohased vallavalitsused, siis olnud Massus Oks üks ägedamaid nõudma, et tuleb sisse seada uus revolutsiooniline vallavalitsus.

Kongressil tutvusid maa saadikud linlastega ja nii soovitanud Ants Laipman ⁵⁶) Läänemaale kõnelema noort Friedebert Mihkelsoni (= Tuglas), ning Velise valla Pipra talu peremehe Mihkel Aitsama kutsel ja korraldusel sõitiski F. Tuglas 30. novembril Tartust välja Läänemaale kõnelema koos kongressilt koju sõitvate saadikutega. F. Tuglase enda mälestusse on see kõnereis jäänud järgmiselt ⁵⁷):

„Esimene koosolek oli Velisel, kohe päralejõudmise päeval. Üldse pidasin seitse päeva jooksul seitse koosolekut. Kohtadest mäletan Veliset, Vigalat, Märjamaad ja Raplat, kolme aga ei suuda kuidagi meelde tuletda. Märkisin tookord küll kõigist koosolekuist ühte-teist üles, kuid areteerimisel pidin need märkmed hävitama. Siin nimepidi mainitud kohad olid ka suuremate keskustena või kohalikkude tegelaste agitatsiooni tõttu poliitiliselt ärksamad. Kuid ma sattusin ka paari metsatagusesse kolgasse, kus vabam sõna oli varem kuulmatu ja kus sellele esiotsa reageeriti ainult kohmetusega. Tundsin Lõuna-Eesti maaelu juba lapsepõlvest peale, kuid siin oli mulle kõik võõras. Läänemaa mõjus võrratult vaesemana ja mahaäänunumana. Koosolekukohtadeks olid kooli-, valla- ja seltsimajad, ühes kohas ka palvemaja. Viimase võtmed olid tudiseva rauga-palvevenna käes, kes ei tahtnud esiotsa kuidagi ruumi anda säärase ilmliku ettevõtte jaoks. Suure vaevaga suutsid kohalikud inimesed teda nii kaugele meelitada. Ja palvemaja ise oli seest masendavalt madal, suitsunud seintel kirjud piiblainelised laadapildikesed.

Kõikjal pidasin umbes ühe ja sama kõne. Peaaineks olid need kooramad, mida kõige selgemini tajuti: Vene riigivõim, härraste kirik, mõisade meelevald. Kuid märkasin ka varsti, kui madalalt siin pidi vahel algama, et täitsa arusaadav olla. Tuli kõnelda üldse riigist ja rahvast, alamast ja

54) Teade Jaan Reiman'ilt 13. I 1935.

55) Teade K. Koklalt 4. VI 35.

56) H. Kruus, op. cit., lk. 186.

57) Kirjalik teade 16. XII 1933.

kodanikust ning selgitada kõige lihtsamaidki mõisteid. Lähtusin siis harilikult vallast, kus volikogu oli parlamendiks, vallavanem presidendiks, aga vallakool ja -kohus, magasiat ning vaestemaja ühiskondlikeks asutisteks. Ja sealt ikka ülespoole, kuni riikideni ning rahvusvaheliste küsimusteni. Ainult üht igipõlist vaenlast tunti seletamatagi — mõisnikku! Kuid siin just oligi hädaohtlik punkt, kust vägisi kiskus kättemaksu-aktisiooni poole. Ja nii tuli lakkamata seletada, kui vähe on kasu organiseerimatust, purustavast mässust, mis üksikuna puhkeb ja niisama üksikuna lämmatatakse. Enne vaja teadmisi, korraldust, sisemist jõudu!“

Vigalas peetud Tuglase kõnest on jäänud ühel koosolekul olnul järgmine mälestus⁵⁸⁾: „Ta ei kihutanud mitte inimesi üles purustama ega põletama, vaid kõneles Vene valitsuse pahedest. Ta ütles: „Meid saadeti Jaapani vastu sõtta Mandžuuriasse keisrit, usku ja isamaad kaitsma. Keiser on Peterburis, usk on meil südames ja isamaa on meie kodumaa. Mis on meil Mandžuuria tegemist?“ Rahva seast küsiti, et mis peame meie siis tegema? Ta vastas: „Teil ei ole midagi teha muud, kui olge valvel, kui revolutsioon tuleb, et oleksite valmis minema kaasa.“ Ants Laipman ütleb F. Tuglase kõne kohta⁵⁹⁾: „Aga (Tuglas) ei kõnelnud rusikaga, vaid sooja paatosega, sonoorse, veidi pehmesse bassi püüdma häälega, nii sooja ja sonoorsega, et Vigala tüdrukud talle nimeks panid „Jeesus“.“

Tuglas jätkab oma mälestustes samas edasi: „Aga nii arenematud kui paiguti oldi, seda suurem oli ometi käärimise ärevus ja huvi. Mulle jäi õieti arusaamatuks, kuidas need koosolekud nii ruttu organiseerisid ja rahvas teadis murruna kokku tulla. Liiatigi, et koosolekukohtade vahet oli kümneid versti. Vist kolmes kohas oli Aitsam ise kaasas ja korraldas asja. Kuid siis viidi mind juba tundmatute poolt edasi. Mäletan, et Raplas oliin pühapäeval ja teatasin ise kiriku ukse ees ühel vankril seistes õhtusest koosolekust. Korteriis olin seal vallakirjutaja Maksim'i pool. Samuti õõbisin Märjamaal preester Antson'i pool, keda ennast aga siis kodus polnud.

Kuues koosolek oli juba kusagil üsna kaugel, versta 40 ligemast vaksalist, mille nimi mul aga enam kuidagi meelde ei tule. Nüüd oli mul juba kavatsus tagasi pöörduda. Hilja õhtul pärast koosolekut hakkasin sõitma. Küüdimeheks oli vana, sõnaaher taat, kes valla poolt mulle viijaks antud. Sõitsime ja sõitsime; öö oli kottpime, maa külmanud, kuid must; ainult mõni harv lumehelve liugles pimedas. Pidime oma teada enam kui vara rongi ajaks vaksali saama, kuid kui viimaks pärale jõudsime, siis nägime, kuidas rong sädemeid pildudes parajasti ööpimedusse kadus. Vaevalt sain aga tühjenevas vaksalis ringi vaadata, kui kaks tundmatut mees minu poole pöördusid: ärge sõitke ka päevase rongiga, jääge siia ja korraldage õhtul koosolek. Ja nii jäingi veel ööks-päevaks sinna ning pidasin järgmisel õhtul koosoleku. Asja korraldajad olid kohalikud tegelased. Imetlesin, kust võisid nad teada, mis mees ma olen. Seletati naerdes: keegi kohalik nuuskur olla mu kohe ära tundnud ja mind neile soovitanud! See sündis muidugi revolutsiooniaegses karvamuutmise meeolus.

Alles 9. detsembril hommikul jõudsin ma Tallinna. Rongis märkasin, kui palju ärevamaks oli muutunud üldine meeolu selle nädala jooksul, mil ma ühtki ajalehte polnud näinud. Mul oli kavatsus veel sama päeva õhtul Tartu sõita, kuid just 9. detsembril kell 12 päeva algas raudtee streik ja ma ei saanud enam edasi. 10. detsembril pandi maksa sõjaseadus ja 11. detsembril areteeriti mind Põhja-Eesti valdade kongressil Volta vabriku keldris. Järgnes kaks ja pool kuud kestev vangistus Toompeal ja pärast seda üheteistkümne-aastane maapagu.“

Nähes palavikulist agiteerimistööd ning rahva revolutsioonilise meelsuse tõusu, ei jäänud ka mõisnikud pealtvaatajaiks, vaid

58) Kirjalik teade Jüri R o k k'ilt.

59) H. Kruus, op. cit., lk. 186.

asusid tegema reaktioonilist kihutustööd. Detsembrikuu algul levitati Läänemaal rahva seas nn. Matsalu paruni proklamatsiooni⁶⁰⁾; levitajaiks olid mõisade ametnikud, kirikuvöörmüürid jt. kirikule ja mõisale sõbralikud elemendid. Seda brošüüri — „Avalik kiri Eesti rahvale“⁶¹⁾ — levitati Läänemaal sadades eksemplarides. See on huvitav ja omapärane dokument mõisnikkude tolleaegse arusaamise ja mentaliteedi hindamiseks. Brošüüris, mis alla kirjutatud Matsalu paruni N. Hoyningen-Huene poolt, tungiti ägedalt kallale vene ametnikele, keelele jne. — selle eest tuli parunil küll hiljem kohtus anda vastust; ta mõisteti algul paariks aastaks kinnigi, kuid lõpuks senat vabastas paruni karistusest.

Brošüüris võrreldakse: „Parun on põder, talupoeg jahikoer, ja jahipidaja on see, kes soojas tuas istub ja need valgega ärakihvitatud kuulid valab, mida ta iga päev veeretab. Jahimees oota, ega sul veel põdra soolikaid kätte ei anta! Kas sa ei näe, et mõni sinu koertest lonkab, et mõnda sinu süü pärast muld katab ja et sadade elu rikutud on?“ Siis tuletab parun rahvale meelde Menenius Agrippa kõnet Rooma pleebssile streikivaist kehaliikmeist ja võrdleb meie rahva elu kellaga, mis 700 a. käinud ning kus iga ratas ja kivi on tarvilik. Tuletab pikalt meelde vene kindrali Šeremetjevi hävitustööd. Edasi räägib ta, kui hästi on hoolitsetud parunid ja nende prouad „oma“ rahva eest ning kuidas on talitanud Vene valitsus. „Teie teate, et vana aeg oli toores, ja kui teie saaksite mineviku nii tundma, kui ta saab õieti õpetatud, siis teie saaksite kuulda, et ühel suurel Vene kuningal oli asutatud üks piinamise hoov, kus ta iga-päev sulaseid suretas ja igauhe isemoodi surnuks piinata laskis. See rõemustas tema südant. Kahesaja aasta eest lõi üks suur keiser oma prouat piitsuga ja piitsutas oma poja, kes pealegi troonipärija oli, oma käega surnuks. Et niisugune toores aeg mitte ühe korraga ei lõpe, võib igaüks isenesest arvata.“ Ta katsub seisuslikku korda kõigiti õigustada ja kurdab: „Kusagil pool maailmas ei kanna mõisnikud ehk parunid nii suurt koormat kui just Baltimaal.“ Ning kirja lõpul ütleb: „See aeg on alanud, kus suur Jumal jälle oma nisu sõelub ja aganad tulesse viskab, ja sellepärast lepitame ruttu oma kodust riidu, anname üksteisele kõik andeks ja astume kui ühemeelne Jumala rahvas vaenlase vastu.“

Brošüüri levitati eriti Matsalu ümbruskonna valdades, kuid ka sealne rahvas lugenud seda naiivset rahvale määratud „avalikku kirja“ muiates, sest rahvasse oli sajandite jooksul kasvanud enam viha mõisnikkude kui Vene valitsuse vastu, kerge polnud seda arvamist muuta.

Enam rahustavalt mõjusid rahvasse Haapsalu talurahvaasjade komissari Tõnis Jürise omas rajoonis peetud kõned. Ta toetus Eestimaa kuberneril 2. dets. 1905. a. nr. 1704 ettekirjutusele ja püüdis rahvale selgitada, et nüüdsest peale on kõiki hädasid võimalik lahendada seaduslikul teel, kusjuures pani suuri lootusi tulevasele riigiduumale⁶²⁾.

60) Vt. vandeadv. Jürise mälestusi, „Vaba Maa“ nr. 28, 3. II 1934; J. Uustalu kirjutis, „Rahva Sõna“ nr. 59, 1930.

61) Trükitud eksemplar vandeadvokaat T. Jürisel Haapsalus.

62) Teade T. Jüriselt; vt. „Vaba Maa“ nr. 28, 3. II 1934.

Üldiselt aga rahva meeleolu oli muutunud palju ärevamaks; teatavat mõju olid avaldanud ka Tartu, eriti aulakoosoleku otsused. Kongressi otsuste seas olid ka vastavad punktid nekrutite ja sõjaväe korralduste kohta ⁶³). 1. detsembril esitasidki Haapsalu nekrutid 31 nõudmist ja saatsid need sõjaministrile. Järgmisel päeval korraldasid Haapsalus nekrutid meeleavalduse, sammudes läbi linna 4 meest reas; rongi ees mängis üks harmoonikamees marseljeesi ⁶⁴).

Mõisade põletamine.

Järgnevasse sündmusisse suure mõjuga oli nn. Volta kongress. Tavalise vaate järgi peetakse seda kongressi Tallinna radikaalsete ja sotsialistlike haritlaste ja tööliste algatuseks, et astuda käremeelselt vastu Tartus Tõnissoni poolt algatatud ülemaalsele rahvaasemikkude koosolekule. Tõeliselt oli aga selle kongressi kokkukutsujaks Rapla vallavalitsus ⁶⁵) sekretär J. Maksimi juhtimisel, sest kongressikutsed on välja saadetud Rapla vallavalitsuse poolt Eestimaa kubermangu vallavalitsustele 5. novembril 1905. a. Selles kutses on öeldud, et kongress, kuhu valitakse igast vallast kaks esindajat, tuleb kokku selleks, et välja töötada Eestimaa kubermangu omavalitsuse kava. Hiljem võtsid „Teataja“ ringkonnad asja juhtimise enda kätte, ja „Teatajas“ ilmunud lähem kongressi kava sisaldab ka otse revolutsioonilisi punkte. Kongress pidi astuma kokku „Estonias“ 11. detsembril.

Ärevus ja revolutsiooniline meeleolu kasvab päev-päevalt. Kui 11. dets. valdade saadikud raudteel Haapsalust Tallinna sõitnud, siis laulnud terve rongitais rahvast „Kauem raudu me kanda ei taha“, seni kui Tallinna lähedal saadud teada, et sõjaseadus on välja kuulutatud ⁶⁶).

Sel rahutul ja revolutsioonilisel ajal ei leidunud meest, kes oleks veidigi püsivalt seisnud Eestimaa kubeneri kohal. Kolm aastat Eestis kubernerina valitsenud Aleksei Valerianovitš Bellegarde'i (6. VII 1902 — 19. II 1905) asendab Aleksei Aleksandrovitš Lopuhhin (4. III 1905 — 8. XI 1905), ja nüüd, peale Lopuhhini lahkumist, teotseb kubeneri asetäitjana A. N. v. Giers.

Giers nägi maa rahustamiseks ainsat pääseteed sõjaseaduse maksmapanemises ning ööl vastu 10. detsembrit ilmusidki Tallinna tänavale vastavad teadaanded ⁶⁷).

Samal päeval ilmus ka esimene uue kindralkubeneri määrus, mis keelas ära igasugused miitingud, meeleavaldused jne.,

63) Vt. H. Kruus, op. cit., lk. 223; 227.

64) „1905. a. Eestis“, lk. 187.

65) Vt. Rapla vallavalitsuse ringkiri nr. 1210, 5. XI 1905 Martna vallavalitsusele. Martna vallaarhiiv nr. 1214 (1905).

66) Teade J. Vessart'ilt; EK1A: M. Reim, st.-ar. Martna klk., 1924, lk. 88 j.

67) Päevaleht nr. 1, 16. XII 1905.

ähvardades kõiki selle määruse vastu eksijaid kõige kõrgema karistusega ⁶⁸⁾).

Saadikud sõitsid küll Tallinna, kuid koosolek „Estonias“ oli vahepeal keelatud. Peale lõunat koguneti loata Volta vabriku keldrisse. Seal aga ei tulnud üldse arutusele maaomavalitsuse seaduseelnõu küsimus, vaid arutleti Tallinna sisemisse revolutsioonilisse võitlusse puutuvaid küsimusi. Maa küsimuste arutusel kutsus H. Pöögelmann saadikuid üles „läti keelt kõnelema“, s. o. Läti eeskujul ette võtma üldist mõisade põletamist ⁶⁹⁾. Koosoleku ajal tormas sõjavägi keldrisse. Enamik seesolijaist pääses küll põgenema, 23 koosolijat aga langes vangi. Vangilangenute seas oli ka Läänemaa saadikuid, näit. Märjamaa valla saadik, ja Mihkel Sakkeus ⁷⁰⁾ Martnast.

Tallinnast kojuruttavad saadikud viisid maale teateid olukorrast Tallinnas, jutte ning üleskutseid mõisade põletamiseks. Ei olnud vaja oodata kaua, kui juba üleskutseile järgnesid teod. Töölise ja rahva viha tõstis veel asjaolu, et 7. detsembril oli kokku astunud rüütelkonna maapäev ⁷¹⁾ ja neid lasti koosolekut pidada, talupoegade kokkutulek aga keelati.

Tallinna töölised, olles juba harjunud vabamate päevade ja teotsemisvõimalustega, ei suutnud leppida sellise olukorraga. Dvigateli vagunikuuris peetud tööliste salajane koosolek. Seal arutatud: „Kui sõda, siis sõda. Parunid nõudsid sõjaseadust — meie aga kuulutasime neile sõja. Aga kust saada relvi? Muidugi mõisadest, seal pidi neid ju küllalt olema. Tarvis need sealt ära tuua“ ⁷²⁾. Nii liikusidki 11. detsembril Tallinnast välja mitmed tööliste salgad Harjumaa mõisade suunas.

Sama päeva ööl Kohilasse jõudnud, teatas telefoniteel v. Lueder Kohilast rüütelkonna peamehele, et see katsuks saata kohale sõjaväge ⁷³⁾. Rüütelkonna peamees Dellingshausen läks otsekohe kindralkuberner Voronov'i juurde, paludes, et see saadaks erarongiga sõjaväesalga Kohilasse. Voronov aga keeldus sõjaväge andmast, kartes, et Tallinnas endas, kus vähe sõjaväge, võiks juhtuda kokkupõrkeid. Dellingshausen teatas telegraafi teel olukorrast siseministrile ja palus kaitset „omandile ja elule“.

Töölistega liitusid talupojad ja mõisade töölised ⁷⁴⁾. Kohila mõis põletati maha ja liiguti edasi. Põletati ja lõhuti mõisahooned, mässajail õnnestus vangistada Harjumaal mõisnikud Ernst

68) Ibid.

69) A. Rei, koguteos „1905. a. revolutsiooni päevilt“, lk. 50.

70) Vt. Sakkeuse vanglaelust — F. Tuglas, „Toompea vanglas“, lk. 52 jj.

71) Vt. E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 115.

72) „1905. a. revolutsiooni päevilt“, lk. 100.

73) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 117.

74) Vt. „1905. a. revolutsiooni päevilt“, lk. 101 jj.

v. Ramm, Victor v. Kotzebue ja Karl v. Lueder; neid koheldi sageli ebainimlikult⁷⁵). 12. dets. andis Voronov siiski järele ja laskis saata Kohilassee pool roodu jalaväge parun Georg Wrangell'i juhatusel. Salk ei kohanud aga revolutsioonääre ja pidi sama päeva õhtuks olema tagasi Tallinnas. Kokkupõrkeid revolutsioonääridega oli aga 13. detsembril Hagerisse saadetud dragunite salgal Heinrich ja Georg v. Sivers'i juhatusel. Suurem kokkupõrge dragunite ja mõisadepõletajate vahel oli Alu mõisas 14. detsembril, kus sai paar mässajat (üks maamees ja teine linlane) surma ja ka sõjaväelasi haavata.

Seega olid mõisadepõletajate salgad jõudnud juba Läänemaa piirile. Velise mehed aga ei jäänud ootama linlasi, vaid tegid ise põletamisega algust. Velisel oli asutatud ümbruskonna meestest kohalik sõjavägi — kaitseliit, kes käinud ka harjutusi tegemas. Üks selline kaitseliidu salk läkski 14. detsembril kella 9 ajal õhtul parun T. Pilar von Pilchau'le kuuluvasse Valgu mõisa ja süütas selle põlema — see oli esimene tuleohvriks langenud mõisahoone Läänemaal.

15. detsembril jõudis Velisele Harjumaalt kümnemeheline linlastest koosnev mõisadepõletajate salk; nende seas olid ka mõned Veliselt pärinevad mehed⁷⁶). Linlaste ilmumine oli nagu õli tulle valamine; linlastega liitusid kohe mitmekümnepealised meestehulgad, et sõita välja mõisu põletama. Üks suurem salk sõitis Veliselt Märjamaa kihelkonda, teine Vigala suunas. Ette-tulevaist mõisust võeti hobuseid, ja teel liitus põletajatega ikka ja ikka uusi salku. Salkadel olid ka omad juhid, kuid ei valitsenud kindlat korda ega pohnud mingit plaanikindlust.

Peale eespoolnimetatud Valgu mõisa süüdati mässajate salgade poolt Läänemaal põlema ja põlesid maha järgmiste mõisade härrastemajad⁷⁷). 15. detsembril 1) parun Maydell'ile kuuluv Velise, 2) Eduard von Lueder'i Mõisamaa, 3) parun Ernst Stackelberg'i Kast, 4) parun Aleksander Buxhoevden'i Haimre, 5) Max Drögemüller'i Vana-Märjamaa, 6) Evald v. Wetter-Rosenthal'i Orgita, 7) Helene v. Wistinghausen'i Sõtke. Teisel põletamispäeval, 15. detsembril, põletati 7 härrastemaja, ja 16. detsembril järgmised: 1) Georg v. Rennenkampff'i Paeküla, 2) Aleksander Buxhoevden'i Sulu karjamõis, kus suudeti aga hiljem tööliste poolt tuli kustutada, 3) krahvinna Marie Sivers'i Toll, 4) parun Maydell'i Teenuse mõisa tiibhoone, 5) parun Uexküll'i

---

75) Vt. A. Kliimann, „1905. aasta verepulg Eestis“, I j. I osa, Paide, 1932, lk. 27. Kuid kõike selles teoses esitatut ei saa võtta puhta tõena, sest enamikus andmed on kogutud rahvasuust ja kontrollimata, allikad märkimata.

76) Teade Jaan Reimanilt 13. I 1935.

77) Vt. „Õigus“ nr. 41—49, 1908. Piirdun siinkohal vaid põletatud mõisade loeteluga, sest selle küsimuse kohta on loota teisalt pikemat uurimust.

Vana-Vigala, 6) Georg von Rennenkampff'i Mörraste (Murraste), 7) von Lilienfeld'i Jädivere, 8) von Mohrenschild'i Luiste (sama omaniku Loodna härrastemaja jäeti sellepärast põletamata, et seal asus kool). 17. detsembril, viimasel põletamipäeval, süüdati järgmised härrastemajad: 1) Ernst von Wetter-Rosenthal'i Sipa, 2) Hermann von Mohrenschild'i Sooniste, 3) krahv Leo Buxhoevden'i Kolivere loss ja 4) parun Otto Budberg'i Võhma-Vanamõisa loss. Kokku 20.

Enamik härrastemaju põletati maha kogu seesoleva sisseseaduga; vähe ainult veeti kraami välja. Üldiselt hindasid mõisnikud oma kahju 800 000 rbl-le; Kolivere krahv üksi hindas oma kahju 250 000 rbl. suuruseks ⁷⁸⁾). Peale mõisade härrastemajade lõhuti kõik viinavabrikud ja lasti reservuaarides seisev viin maha, purustati ka Kullamaa ja Päärdu monopolikauplused. Ühtlasi põletasid mässuliste salgad Velisel 15. detsembri õhtul kell 8 ja Vigalas 16. detsembri õhtul vallavalitsuste arhiivid ja kõik valla- raamatud.

Põletamine oli toimunud palavikulise kiirusega. Läänemaal töötasid kolm suuremat põletajate salka. Neist hargnes hiljem ka väiksemaid. Veliselt väljunud üks Vigala, teine Märjamaa suunas; kolmas koosnes peamiselt Kullamaa meestest. Meeste arv salkades polnud kuigi kindel — neid tuli juurde ja kadus teel ning jäi mõisusse maha. Lõhkumine ja põletamine sündis pea kõikjal samal viisil: algul lõhuti losside uksi, aknaid, mööblit, otsiti relvi; olles nii natuke aega purustanud, pisteti hoonele tuli otsa. Enamikul põletajail olid kaasas relvad, kas jahipüssid või revolvrud. Mõni salk olnud võrdlemisi väike, kuid mõisades ei julgetud astuda vastu, sest ei teatud, kui palju võib tulla eelsalgale järele. Nii põletas parun Budberg'i Võhma-Vanamõisa lossi väga väike salk. Sõidetud Vana-Vigala mõisast välja kaunis rohkearvulise meestesalgaga, kuid mehi jäänud teel ikka vähemaks ja vähemaks ning lõpuks hakatud lugema üle mehi ja leitud, et kokku on ainult 16 meest ⁷⁹⁾), nende seas 4 linlast.

Võhma-Vanamõisast, kuhu jõuti 17. detsembril kell 4 öösi, leiti parajasti noorparun O. Budberg õuelt 3 mehega. Parunilt võeti ära kuulipüss ning revolver ja ta vangistati. Loss pisteti põlema. Meestesalk sõitis peale lossi süütamist vangistatud paruniga ära. Teel aga märgati, et loss polegi põlema läinud, — siis sõitnud osa salgast tagasi ja süüdanud uuesti; esimene tuli olnud teenijate poolt kustutatud, nüüd aga põles loss maani maha. Noorparun Budbergi aga veeti vangina kaasas, hoiti teda kinni nii Vigala kui ka Velise vallamajas ja mitmes saunas. Edasiküüditamise ajal lasti teda joosta küll ree järel ja aisa kõrval. Söögiks visati talle ette kartulikoori ja mõnel pool heinu. Olnud

78) Ibid.

79) Teade Jaan Reimanilt 13. I 1935.

noormehi, kes armastanud paruniga teha tükke, mis ei kannata trükimusta.

Mõisade põletamise laine oli läinud ka üle Läänemaa piiri Pärnumaale. Üks salk oli leidnud vastupanu Kõimas ning pidanud sealt tulema tagasi. Pärnumaal põletati maha läänlaste poolt Kaelase mõisahooned. Kaelase härrastemaja põletamine sündis väga omapäraselt. Olnud teada, et mõisapõletajad tulevad; rahvas oodanud. Korruga sõitnud mõisa ette üks ratsanik hallil täkul — Veliselt pärit olev Tõnis Praaker, lasknud 2 pauku õhku, läinud härrastemajja, süüdanud selle põlema ja sõitnud jälle tulnud teed tagasi⁸⁰). Pärnu-Jakobis aga leidsid mässajad eest vastupanu kohaliku rahva poolt. Osa mässajaid, Velise mehi ja linlasi, vangistati ja paigutati Halingi vallamaja vangikongi. Ants Pedajas tõi aga teate Velisele ja sealt sõitsid Velise mehed Mihkel Aitsama juhatusel vangistatud seltsimehi päästma⁸¹). Halinga vallamaja juures löödi 17. detsembri õhtul vange päästma tulnud Velise meeste ja halinglaste vahel korralik lahing — tulistati mõlemalt poolt; halinglased sunniti taganema ja vangid pääseti valla.

See mõisahoonete ja sageli ühes hoonetega ka väärtuslike arhiivide, raamatu- ja kunstikogude hävitamine näitab töötava rahva kannatuse katkemist; taheti teha maatasa kõik orjapere-meeste uhked eluasemed. (Seda ei tulnud muidugi meelde, et need hooned võiksid tulevikus saada rahva omandiks!) On veel vara hinnata, kohut mõista revolutsiooniliste põletavate tööliste ning talupoegade ja hiljem karistussalku juhtivate parunite üle, sest mõlemate poolte tegelasi viibib veel meie keskel ning ka arhiivid ei luba avaldada kõiki andmeid. Olen piirdunud vaid revolutsioonikäigu objektiivse kirjeldamisega. Parunid tollal ei suutnud ega tahtnud mõista eestlaste püüdeid ja teotsemisi, ning kõiki revolutsionääre, mässajaid, põletajaid, kes hiljem saadi kätte, karistati armutult. Kuid leidus ka balti aadli seas teisitimõtlejaid; üks sellistest oli Läänemaalt Vormsi mõisaomaniku poeg parun Friedrich Stackelberg, kes prantsuse ajalehes kirjutas tollal järgmist⁸²):

„Juba kolmkümmend aastat või enamgi on Baltimaa rahvas käärimas ja valmistub kukutama saksa landlordide vihatud hirmuvalitsust...

Kõik need inimesed [balti parunid; A. L.] sarnanevad mentaliteedilt Louis XVI-ndaga, kes sel ajal rahulikult jahti pidas, kui Pariisi rahvas Bastille'd ründas ja monarhiale surmahoopi andis. Vist ei ole liiga julge loota ja soovida praegusaja aristokraatialegi sama saatust ja sama lõppu, mis osaks sai Louis Capet'le...

Nagu vanasti talumehed kevaditi võtsid ette hundijahte, nii korraldasid nad nüüd jahi mõisnikkude, kodanlaste ja pappide peale — koos

80) Teade Kustas Ellman'ilt.

81) Vt. lähemalt Mihkel Miil'i teate järgi Al. Looring, „Punased aastad Läänemaal“ I, lk. 19 jj.

82) Vt. „Le Phare Mentonnais“ 11. II 1906.

oma seltsimeeste, linna proletariaadiga. Kõikjal sai härrastele osaks just selline vastuvõtt, mida nad olid teeninud, s. t. püssipaugud.

Teatav osa aadlivõsusid löödi võllaroogadena maha⁸³⁾, mõned — nagu parunid Kotzebue, Budberg, Lueder, Ramm — võeti talupoegade poolt vang. Rahva kohtumõistmise alt pääsenud põgenikud katsusid raudteele jõuda, et varju minna Eesti pealinna Tallinna...

Käesolev jaht aadlile ja põletamised ei tähenda aga sugugi vandalismi ega metsikust, nagu pealiskaudselt võib paista; see tähendab lihtsalt sotsiaalset sõda, mida peab kirjeldamatute kannatuste ja alanduste läbi meelega aetud proletariaat käputäie kurjategijate vastu, kes inimsusega just kiidelda ei või. Üliküllastus piitsahoopidest on põhjuseks olnud, miks puhkesid tulikahjud, lammutati mõisnikkude varjukantsid.

Ori on muutunud inimeseks. Varem nii alandliku, nüüd nii heroilise balti proletariaadi ridades on kajanud tasumise hüüd: ühes mälestistega minema pühkida kantud häbitused, hävitada monarhistliku prostitutsiooni urkad, lüüa vana ühiskonna institutsioone, sümboleid ja esindajaid.“

Sellest parun Stackelberg'i pikemast kirjutisest esitatud mõningaist katkeist nähtub, et oli ka tollal aadlikke, kes oskasid ette näha tulevikku.

Kolme päeva jooksul olid 20 mõisa härrastemajast järele jäänud suitsevad varemed. See oli piiritu vihahoo avaldus, millega taheti tasuda rõhuva parunite klassi aastasadu kestnud võimutsemist. Samase vihaga, millega põletati losse, lõhuti ja purustati ka viinakööke ning -keldreid. Need olid ka kõige lähema vaenlase varjupaigad! Kõik mõisa majapidamishooned jäeti aga täielikult puutumata, — selline olnud ka J. Pauluse korraldus, kes ise põletajatega kaasas ei käinud, vaid peamiselt liikumist Velise koolimajast juhtis. Põletamata jäeti ainult Päärdu mõisahooned, mis kuulus eestlasele Lüdig'ile, kel olnud rahvaga väga hea läbisaamine, ja nagu eespool juba öeldud, von Mohrenschild'i Loodna mõisa härrastemaja, kus asus kool; kõik teised teel ettejuhtuvad härrastemajad süüdati põlema.

V a b a r i i g i v ä l j a k u u l u t a m i n e j a m u s t s a d a .

Revolutsioon näis kestvate, see vististi andiski Velise revolutsioonääride juhile, õpetaja J. Paulusele, julgust välja kuulutada Eesti vabariik. Kohalik rahvas teab kõnelda vabariigi väljakuulutamise Velisel, kuid ma pole juhtunud leidma ühtegi isikut, kes teaks sellest lähemalt ja täpsalt kõnelda. Andmeid Eesti vabariigi väljakuulutamisest J. Pauluse poolt on aga Haimre mõisas. Haimre mõisa valitseja, taanlane J. P. Andersen oli vangistatud ja toodud Velise koolimajja ülekuulamisele; sellest kirjutab Andersen varem-mainitud kirjas järgmiselt:

„Seda ülekuulamist juhtis Paulus (ta nimetas ennast Eesti presidendiks) ja tema abilised kirjutasid selle üles. Ülekuulamine lõppes kõikide rahulolemisega. Minu naisega käidi viisakalt

⁸³⁾ Ei vasta tõsioludele. Allakirjutanu teada ei surmanud revolutsionäärid ühtegi parunit.

ümber, ja kui viimane veel tõsise kõne oli pidanud ning tõendanud, et meil poliitikaga tegemist ei ole ja meid süütult taga aetakse, pakkus Paulus talle lõpuks saadiku kohta oma asutatavas Eesti vabariigis — seda kõike puhtas tõsiduses. Minu naine lükkas pakkumise tagasi selle põhjendusega, et tal 7 leeritamata lapsega endal küllalt tegemist.“ Hiljem lasti Andersen vabaks ja hulk mehi koos Paulusega sõitis Haimre mõisa. Seal lasknud Paulus lüüa Haimre mõisa kella, kutsudes kokku kõik ümbruskonna elanikud. Mõis kuulutatud rahva omandiks ja seatud sisse uus valitsemiskord. Andersen tähendab kirja lõpus: „Õieti on Paulus 18. detsembril 1905. aastal Haimre mõisa kella all Eestimaa avalikult kuulutanud iseseisvaks vabaks maaks.“

Kuid see vabariigi aeg oli liiga lühike. Rahva seas olid juba varem hakanud liikuma jutud mingisugusest salapärasest mustsajast, mida mõnel pool rahvas nimetanud ka mustaks sõjaks. Eriti suur oli olnud sellise mustsaja hirm Lõuna-Eestis; ei teatud õieti, mis see mustsada on. Sellist teadmatust aitas levitada isegi tolleaegne ajakirjandus⁸⁴). Kõneldi mingisugustest salapärasest põletavaist ja tapvaist jõukudest, kes pidid hävitama kõik ettejuhtuva.

Selline pime metsik hirm rahva seas ei leidnud üldiselt maad Läänemaal. Velisel ja Vigalas olid kohalikud juhid, eriti J. Paulus seletanud, et mustsada on väike jõuk relvastatud paruneid ja need tulevat lüüa tagasi. Paulus olnud kindlal arvamisel, et kui ka soldatid tulevad, siis nad ühtegi revolutsionääri ei surma, kui näevad, et see on rahvuslik vabadusliikumine⁸⁵). Samuti kõneldud ka Martnas, et mustsada koosneb mõisnikest ja tuleb rahvast hävitama⁸⁶).

Kui mujal ainult kõneldi mustsajast ja tunti hirmu selle ees, sai Läänemaa seda näha ja tunda. (Rahvas koha peal nimetab veel tänapäevani seda mustaks sõjaks; kõneldakse üldiselt mingist hirmsast salapärasest jõugust, kes tappis ja läks siis jälle edasi.) Rüütelkond oli hirmul oma varanduse ja paljud ka perekondade pärast, kes maal viibisid, kuna ise nad olid koondunud peamiselt Tallinna. Rüütelkonna peamees tegi küll katseid kindral Voronov'ilt saada sõjaväge maa rahustamiseks, kuid viimane ei julgenud anda, kartes jätta hädaohtu Tallinna linna. Saadi ainult Harjumaale saata lühemaks ajaks mõned salgad⁸⁷). Astuti samme Peterburist abi saamiseks, see aga viibis. Voronov asus kindlal seisukohal, et Tallinna garnisoni ei tohi nõrgendada. Mõisnikud olid juba oktoobris hakanud organiseerima omakaitset; nüüd läks Dellingshausenil lõpuks korda sõjaväe-ülemust niikau-

84) Vt. „Olevik“ nr. 92, 2. XII 1905.

85) J. P. Andersen'i kiri veebr. 1928 H. Põldsepale.

86) EKIA: M. Reim, st.-ar. Martna klk., 1924, lk. 93.

87) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 118.

gele viia, et Tallinnas asuvaile mõisnikele jagati sõjariistu⁸⁸⁾; taheti minna maale kaitsma oma perekondi, kellest ei teatud midagi.

17. detsembril oldi niikaugel (kirjutab Dellingshausen edasi), et 30 härrat, abistatud jalaväe ja kasakate poolt, rongiga Haapsallu saadeti. (Tänini on balti-sakslased ikka tagasi tõrjunud, öeldes, et see oli sõjaväe-salk. Et Dellingshausen aga kinnitab, et see koosnes esmajoones mõisnikest, siis oli rahval täielik õigus ristida seda mustsajaks, sest selle nime all tunti tollal aadlikest koosnevat reaktioonäärde organisatsiooni, mis tahtis teotseda revolutsioonilise liikumise vastu.)

Laupäeval, 17. detsembri õhtul liikuski see mustasajaliste mõisnikkude salk (kellele Haapsalus kindlasti lisa tuli seal paos olevaist aadlikest), 40 kasakat ja mõnikümmend soldatit Haapsalust välja⁸⁹⁾. („Päevaleht“ nr. 4, 1905. a., kõneleb küll, et olnud „pool tosinat kasakaid, osa jalaväge ja vabatahtlikud.“) Sõjaväelaste juhiks olnud staabikapten Edmund Augusti p. Toomel⁹⁰⁾. Juhiks aadlikele ja nende poegadele, kellest paljud tagavara-väelastena olid ohvitseri mundris, oli Paeküla mõisa omanik Olaf Georg von Rennenkampff. Tähtsamaist mõisnikest selles salgast tunti ära: Lihula parun Buxhoevden, Teenuse parun Maydell, Putkaste mõisa rentnik Kurt von Fersen, Ehmja mõisnik parun Hoyningen-Huene, von Rosenthal Maidlast ja Märjamaa mõisnik Drögemüller⁹¹⁾.

See kombineeritud mustasajaliste salk liikuski laupäeva õhtul Haapsalust välja Martna poole. Oli kõle, külm kuuvalge talveõhtu. Martnas Ehmja küla vahel kohtas see salk 4 külapoissi, kes olnud minemas ehale ja laulnud⁹²⁾; teisalt kõneldakse, poisid paugutanud revolvrit⁹³⁾, et hirmutada Haapsalust tulevaid killavoore. Mustasajalised tormasid poistele kallale. Püssikuulist tabatuna langes maha surnuna Gustav Ostermann, maha jäid lamama mõõgaga purustatud õlaluuga noormees Aalmann ja purustatud pealuuga Kustas Kuusov. Neljas noormees sai aga põgenema tervena. Esimeste süütute veri oli valatud, üks laip ja kaks raskesti haavatut jäid põllule lamama, mustasajalised sõitsid edasi.

Laupäeval ööbiti Ehmja mõisas parun Hoyningen-Huene juu-

---

88) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 119.

89) Teade K. Marley'lt (ka hilisem salga liikumine Liivi mõisast tagasi Lihulasse K. Marley teate j.).

90) Kirjalik teade 18. IX 34 Jaan Nurk'ilt, kes kontrollinud oma mälestusi arhiivmaterjali põhjal; J. Vaus kirjutab „Läänemaas“ nr. 8, 28. II 1929, et sõjaväelaste juhiks olnud st.-kapten Tamman, mida ta hii-jem suuliselt allkirjutanule on kinnitanud.

91) Teated J. Vaus'ilt ja K. Marley'lt.

92) Teade J. Vessart'ilt.

93) Teade praost G. Haller'ilt; vrd. EKIA: M. Reim, st.-ar. Martna klk. 1924.

res⁹⁴); pühapäeval liiguti edasi Liivi mõisa ja jäädi sinna peatuma kuni 19. detsembri hommiku kella 3—4-ni. Liivi mõis oli koonduspaigaks, kuhu kogunesid kõik mõisnikud ühes poegadega, et tungida Velisele, kus teati kinni hoitavat revolutsionääride poolt noorparun Budberg'i; viimase vabastamine oligi mustasajaliste sihiks⁹⁵). Liivi mõisa jõudis ka urjadnik Marley, kes oli mässajate eest põgenenud. On väga tõenäone, et mõisnikud võtsid endaga kaasa ka mõisade ustavaid ametnikke, valitsejaid-sakslasi jt. Rahvasuu kõneleb üldiselt, et selle salga seas olnud ka pastoreid. Selline süüdistus langetati ka end. Märjamaa pastorile G. Hallerile, teisalt aga tõendatakse⁹⁶), et mustasajaliste seas olnud pastori vend, mõisavalitseja Karl Haller; vennad olnud väga sarnased, mis võinudki olla äravahetamise põhjuseks. Öösel kella 3—4 paiku hakkas see salk liikuma edasi üle Tolli, Konovere, Päärdu Velisele. Kakskümmend kasakat aga keeranud Tollilt vale teed ja sõitnud Vana-Vigala mõisa; need ei võtnud mitte osa Velise lahingust⁹⁷).

Pühapäeval, 18. detsembril, oli ka Velisel teateid, et mustsada kavatsevat rünnata Veliset. Kohalik revolutsioonilise liikumise üldjuht õpetaja J. Paulus teinud palavikulisi korraldusi oma kaitseväge ja kogu valla meeste kokkutulekuks; käsk anti perest peresse, et mustsada läheneb: tuleb relvadega rutata koolimajja, kust minnakse mustsajale vastu. Samasuguseid teateid levitatud ka Vigalas, et mustsada on juba Tolli küla maha põletanud, tuleb rutata Velisele mustsajale vastu; siis ruttasidki Vigalast sajad peremehed ja sulased Velise koolimajja. Pühapäeva õhtul kell 9 ajal hakanud helisema Velise õigeusu kiriku kell, mis olnud juba varem kokkulepitud märgiks, et mustsada on tulemas ja tuleb rutata võitlusse.

Nii kogunes koolimajja kogu öö läbi mehi, kus tehti palavikulisi ettevalmistusi vastuhakkamiseks. Ettenähtud plaani järgi pidi mindama Velise mõisa juurde kuusetara taha ja sealt avatama kogutuli mustsajale, kui see ilmub nende kohale. Suurem meestesalk oligi seal kogu öö valvel. Seal toonud aga Vigalast Mihkel Värbu (nagu hiljem selgub, salapolitsei agent) teate, et mustsada ei tulegi Velisele. Uskudes seda, lasknud Paulus salga ära tulla, jättes välja üksikud vahid. Koolimajas aga ootas vähemalt 300—400-pealine meestehulk; raske on nende täpsat arvu kindlaks määrata, koolimaja ruumid olnud igatahes kõik tungil mehi täis.

Esmaspäeval, 19. detsembri hommikul, kui hakkas veidi val-

94) Teated J. Vessartilt ja G. Hallerilt.

95) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 120.

96) Albert Ojasson'i teade.

97) Teade K. Marley'lt.

genema, võis olla kella 8—9 ajal, kostis korraga püssipaukude ragin. Mustasajalised parunid, kasakad ja soldatid olid aleviku kolmest küljest ümber piiranud ja avanud koolimaja pihta tule; vahipostid olid Velise mõisa vahel vangistatud, — need ei saanud tuua koolimajja mustasajaliste ilmumisest teateid. Vahetpidamata püssitule all algas koolimajast põgenemine läbi õpetaja aia jõe, kustpoolt tee vaba oli, kolmest küljest aga tulistati. Enamikul meestel õnnestus pääseda jõe ja sealtkaudu põgeneda kõrgete jõekallaste varjus. Tulistati koolimaja seni, kui koolimaja kõrval preestrimaja trepil preestri proua tõstis üles valge lipu (preester Allik ise oli saanud peast kergesti haavata).

Nüüd tormati koolimajja. Need vähesed, kes ei teadnud põgenemisteed, jäädes koolimajja, mõned otsides seal varju kappides, laste magamistoas magamiskottide all jm., torgati tääkidega läbi või pekseti poolsurnuks. Igat ettejuhtujat koheldi sellise metsikusega, mida kohapealsed vanad sõjamehed kinnitasid mitte kunagi näinud olevat. Köneldud üldse vähe, teotsenud peamiselt püssitääk ja -pära. Nii Jüri Vajakat⁹⁸⁾ peksetud koolimajas seni, kuni ta lamama jäänud, siis lohistatud välja, riisutud saapad jalast ja torgitud mitmed haavad täägiga; arvates meest surnuks, jäetud ta lumele lamama, kus ta surnut teeseldes pidi haavatuna lamama mitu tundi. Kõige metsikum olnud Mihkel Tanneberg'i surnukspiinamine. Mees leitud koolimaja kapist, torgitud sealsamas tääkidega läbi ja lõpuks, kui ta lamanud õpetaja toas veres, tulnud sisse 5 mustasajalist (üks neist juudi-ilmeline⁹⁹⁾); nähes maas veres visklevat meest, tõstnud üks oma püssi ja löönud Tannebergile nii pähe, et pealuu purunes. Jüri Veide'l, kes saadi kätte surnuaial, tallati sisse rinnakorv ja piinati hirmsasti¹⁰⁰⁾.

Surnult jäid lamama peale lahingut: 1) Jaan Kaimur, 2) Jüri Matsokse († 21. XII), 3) Jüri Rooste, 4) Kustas Seiler, 5) Mihkel Tanneberg, 6) Jüri Veide ja 7) Mihkel Värbu (suri haavadesse Märjamaa haiglas 20. XII). Haavatuid oli mitukümmend, neist raskemalt: 1) Jaan Kalju, 2) Peeter Maasing, 3) Jaan Mittus, 4) Jüri Vajakas, 5) Ants Suurman¹⁰¹⁾, 6) Mihkel Uuberg, 7) vana kerjus hüüdnimega „Tooni-vana“ jpt.

Pärast lahingut otsiti läbi kõik ümbruskonna talud, igalt poolt nõudes välja Paulust, Aitsamat jt. revolutsiooni juhtivaid tegelasi; need said aga põgenema. Mõne tunni pärast lahkuti Veliselt, võttes kaasa mõned vangid. Haavatuist võeti kaasa ainult Mihkel Värbu, kes viidi Märjamaa haiglasse. Et Mihkel Värbut süüdistatakse üldiselt provokaatorina, siis laseb seegi fakt oletada,

98) Teade Jüri V a j a k a l t.

99) Teade Mihkel E l l m a n'ilt.

100) Teade Ants J e e r i k'ult.

101) Teade Ants J u u r m a n'ilt, kes elab praegu Vigalas Poltsi talus; saanud kehha 19 täägihava.

et siin on tegemist nuuskuriga, sest miks võeti raskesti haavatuist ainult tema kaasa, teistele aga keelati koha peal igasugu arstiabi andmine ¹⁰²).

Mustasajalised olid tulnud Velisesse päästma noorparunit O. Budberg'i, kuid teda ei leitud kõigist otsimistest hoolimata. Budbergi hoiti kinni väikeses Liiva saunas, kus ta viibis ka koolimaja tulistamise ajal, pääses aga sealt hiljem põgenema. Pärast lahingut ja mustasajaliste lahkumist teinud Mihkel Aitsam kahele mehele korralduse viia Budberg metsa ja seal surmata, kui aga määratud mehed kohale läinud, ei olevat nad enam leidnud Budbergi Liiva saunast ¹⁰³).

Juba varem oli Rapla meestega Harjumaal kokku lepitud, et kui abi vaja, siis abistatakse vastastikku. Pärast lahingut viisidki kohe kaks käskjalga, Adu Riiberg ja Ants Taiberg ¹⁰⁴), teate olukorrast Harjumaale.

Veliselt sõitsid mustasajalised Märjamaale, kus peatuti mõni tund, ja korraldati läbiotsimisi kohalikkude tegelaste juures, kes enamikus olid põgenenud ning kust midagi ei leitudki ¹⁰⁵). Märjamaalt liiguti edasi Vana-Vigalasse ja sealt kella 10—11 paiku ¹⁰⁶) Lihulasse, kuhu jäädi peatuma mõneks ajaks, tehes sealt haaranguid ümbruskonda.

See oli parunite omakaitse esimene aktsioon, mis võeti ette enne Läänemaa kuulutamist sõjaseaduse alla ja enne ametlike karistussalkade ilmumist ühes sõjakohtutega. Harjumaal ja Tallinnas kehtiv sõjaseadus laiendati kogu Eesti kubermangule alles 27. detsembril.

19. detsembri Velise lahinguga olid suutnud parunid paisata segi revolutsiooniliste talupoegade ja tööliste read. Osa ettejuhtunud kohapealseid tegelasi vangistati peale lahingut Velisel ja Märjamaal, ning hiljem korraldati haaranguid Lihulast Vigalasse. Kõik kohalikud revolutsiooni juhtivad tegelased hoidsid end kõrvale, sest ei teatud, milliseks olukord võib kujuneda. Selline nõutu äraootav seisund kestis kuni esimeste karistussalkade saabumiseni.

(Järgneb.)

A. Looring.

---

102) J. Värbu isiku selgitamiseks enam tõendusit toob Läänemaa mõisade rüüstamise protsess 27. II — 6. III 1908, kus mõisnikkude adv. Rennekampff Värbu taskust leitud proklamatsiooni põhjal katsus tõendada, et mõisade põletamine toimunud poliitilistel põhjustel. Vt. „Päevaleht“ nr. 51, 29. II 1908.

103) Teade Jaan Reiman'ilt.

104) Teade Ants Taiberg'ilt ja Mihkel Lauter'ilt.

105) Vt. „Läänemaa“ nr. 8, 28. II 1929.

106) Teade K. Marley'lt.

Uue piiblitõlke puudusi.

Ühelt poolt peab Piibli lühendatud väljaanne (Piibel. Lühendatud väljaanne koolile ja kodule, Tartu Piibli Seltsi kirjastus, 1935) rahuldama koolide tarbeid, teiselt poolt valmistama uuele piiblitõlkele teed rahva sekka kooliõpilaste kaudu, nõnda ütleb tõlkija Harald Põld saatesõnas. Sellest järgneb, et seda teost võib arvestada proovina piiblitõlke parandusest. Vead ja hüved, mis selles leiduvad, peavad olema enamvähem maksvad terve tõlke kohta. Ei ole vist veel liiga hilja leiduvate vigade kõrvaldamiseks vähemalt Vanas Testamendis (VT-s), kuna Uue Testamendi (UT-i) tõlge aga kevadel pidavat ilmuma. Ja et Piibel on küllalt tähtis raamat, mille tõlkest tunneb huvi siiski kaunis suur osa rahvast, siis on minu arvates sõnavõtt vajalik. Olen vaadanud läbi lk. 3—6, 110—184 koolipiiblist (edaspidi lühendatult P), võrrelnud neid senise tõlkega (lühendatult E), soome uue tõlkega (Vanha Testamentti. Raamatun käännöskomitean tekemä suomennos, Helsinki 1932, lühendatult S), saksa populaarse teadusliku tõlkega (Textbibel des Alten und Neuen Testaments . . . herausgegeben von E. Kautzsch, Tübingen 1904, lühendatult K) ja heebrea tekstiga (lühendatult H). Kuigi võrreldud osa on ainult umbes 6% tervest VT-st, siiski peaksid tulemused olema enamvähem maksvad terve VT-i kohta. Valisin just osad, mis H-s on tekstilt raskemad (prohveetid ja luule), kuigi kõige raskemad osad koolipiiblis puuduvad, sest ma väga ei kahtle, et kergemast, jutustavast tekstist tõlkija on olnud küllaldaselt määral üle. Olen jätnud arvestamata kohad, kus tõlge on olnud täielikult tekstiseletusist, mis ju vägagi võivad erineda. Samuti olen jätnud kõrvale ka kõik kohad, kus koolidega kohandamine on tinginud muudatused tekstis, ning trükivead. Üldkokkuvõttes võib väita, et VT-s peaks olema uues tõlkes umbes 6000—7000 viga, sest minu loetud osas on neid umbes 350. See on natuke liiga suur arv, eriti võrreldes S ja K-ga, mis sisaldavad neid võrdlemisi vähe.

Olgu öeldud, et Harald Põllu eesti keel süntaksilt on võrreldamatult parem E omast, kuigi oleks võinud minna veelgi kaugemale, ja tihti on tunda, et pole oldud järjekindel. Palju E vigu on parandatud; on ka õiendatud halbu tõlkeid, kuid nende kiiduväärsete külgede kõrval on nii palju laiduväärseid, et neist ei saa minna mööda vaikides. Tõlge oleks võinud olla hulga parem, arvestades seda asjaolu, et esimese tõlke ja selle revisjonid on teinud muulased.

Minu arvates pole õige kõnelda uuest tõlkest, kuigi H. P. seda näib eriti rõhutavat, vaid ainult hooletult tehtud E korrektuurist. Võib olla, et täielik tõlge on vabam puudustest, ja on tõeline tõlge, kuid koolipiibel on seda ainult tükati. Mul on kahju tarvitada säärast sõna nagu hooletu, kuid teist kohasemat ma ei

leia. On enamasti alati tunda, et raske teksti puhul pole kaalutud kuigi kaua, kuidas seda öelda, on ühmatud ning loodetud, et üks sõnastus sellisena ikka ole umbes sinnapoole. Ometi vähesegi kaalumiselega oleks võidud öelda paremini ja õigemini. H. P. on väga vähe hoolinud H-st, seda võib tunda alati, ja seal, kus ta seda ongi vaadanud, või vähemalt näib olevat teinud, on sattunud teksti sääraseid asju, mida H-s pole.

Peale selle on märgata teatavat imelikku ja seletamatut saksa mõju ja just kohtades, kus teda sugugi ei tea oodata. Selle viimase tõestuseks olgu järgnevad näited:

VT-s on palju sõnu, mis esinevad ainult korra ja mille tähendus selle tõttu on täiesti kahtlane, nii et sõnastikkudeski on antud ainult võimalusi ja peaaegu iga kommentaator on eriarvamusel. Üks säärane esineb Iiob 39, 18, kus seda tarvitatakse jaanalinnu kohta. E on tõlkinud: „kui ta lendu tõuseb“, aga P: „kui ta ennast lendu piitsutab“. Kuidas see võimalik on, et lind saab iseennast piitsutada, see on arvatavasti igale eestlasele arusaadamatu. Kuid ta esinemise koolipiiblis seletab K: „da sie sich emporpeitscht“, või sõnastik, kus on öeldud „die Luft mit den Flügeln peitschen“. Eesti keeles vist oleks pidanud ütleva: „kui ta tiibu pekstes hakkab jooksuma“. Juba see näide tõestab, et pole mõeldud kuigi kaua raskemate sõnade kallal, aga veel vähem on mõeldud sõnade juures, mida on peetud kergeteks.

Tihti peale psalmides esineb sõna, mis tähendab Jumala inimesele antud abi, enamasti abi häda puhul. E tõlgib seda tavaliselt „õnnistus“ (Ps 65, 6; 91, 16 jne.), kuid P-s seisab „õndsus“. Siin on lugu nii, et K tõlgib „Heil“. Selle otseseks vasteks H. P. on nähtavasti pidanud „õndsust“. Kuid saksa „Heil“ ei tähenda sugugi alati õndsust ja ka siin mitte, vähemalt meie oleme harjunud õndsuse all mõtlema ainult seda, mille kohta sakslane ütleb „Seligkeit“. Kuid nähtavasti vanem põlv mõtleb saksa keeles eesükeelsete sõnadega ja selle tõttu tuleb nüüd lugeda Piiblist lauseid, nagu „sa meie õndsuse Jumal“, „annan temale näha oma õndsuse“. Iseendast tähendavad needki fraasid midagi, aga mitte seda, mis H ütleb.

Rippuvus saksa keelest on aga veelgi suurem. Jes 41, 19 on nimetatud üks puuliik, mida E tõlgib: „paremat sugu mänd“, muidugi valesti, P: „vaher“. On selge, kust see vaher on pärit, sest K tõlgib „Ulme“, ja nagu ma olen pannud tähele, enamik inimesi arvabki, et „Ulme“ on „vaher“, kuigi ta on jalakas. Samas seisab E: tassuripuu, P: bukipuu, K: Buchsbaum. Kuigi ametlikult maksab „pukspuu“, siiski H. P. sellest ei hooli, vaid loob uue sõna, liitati b-ga! Kuid see puu ei ole üldse pukspuu, vaid üks seedri liik, mida H. P. oleks võinud leida igast sõnastikust. S tõlgib mõlemal juhul nii õieti, kui vähegi võimalik, ja oleks võinud olla P-le eeskujuks.

Ps 145, 5: E: siltsel, P: simmel. Siin H. P. on vaadanud arvatavasti sõnastikku ja sealt leidnud, et ladina vaste on „cymbala“. Kuid sel sõnal ja siinlil pole midagi tegemist teineteisega, nad ei ole välimusest mitte kõige vähemalgi määril sarnased.

Ps 92, 15: E: haljad, P: värsked, sest K tõlgib „frisch“. Saksa keeles võib öelda nõnda, eesti keeles maailma lõpuni loodetavasti mitte, sest on ainult tooreid ja haljaid vaid kuivanud puid, mitte aga värsked.

1. Moos 3,22: E: aga nüüd, et ta oma kätt sinna külge ei pista; P: et ta vaid ei sirutaks, K: nur nicht etwa seine Hand ausstreckte. Kommentaarid on ülearused, H-s ei ole mingit sõna, mida „vaid“ võiks asendada.

Iiob 1, 9: E: puutus, P: haaras, sest K: erfasste, kuigi H-s tarvitatud sõna tähendab: tõukas.

Seda, et väga vähe on hoolitud H-st, tõestavad juba need näited, kuid veel enam säärased, kus E ja P koos teevad vea. Neid on väga palju ja alljärgnev loend sisaldab ainult üksikud

ja vist mitte väga rabavad näited. Olen pannud siin lisaks S ja K, et keegi ei võiks öelda, et need näited on tähtsusetud ja kindlasti samad kohad ka teistes tõlgetes on halvasti või valesti. Nad on õieti, ja see, mis mujal oli võimalik, peaks olema võimalik ka meil.

Iob 19, 28 (27): P: selle igatsemisest; puudub HKS-s; E: igatsemise pärast.

Õp Sõn 31, 20 seisab salmis EP paralleelseis kaks korda „käsi“, kuigi H teeb vahet, ja esimest korda esineb „pihu“, teist korda „käsi“ (samuti Jes. 49, 16: EP: käsi, H: pihu), S: kätensä . . . molemmat kätensä, K: Hand . . . Arme.

Ps 16, 7: EP: mu süda, H: mu neerud, S: sisimpäni, K: meine Nieren.

Ps 126, 1: EP: unistajad, H: unenägijad, S: unta näkeväiset, K: Träumende.

Ps 137, 3: EP: laul Siionist (s. o. Siioni kohta), H: üks Siioni laul, Siioni laul(e), S: Siionin virsiä, K: eines von den Zionsliedern.

Kog 1, 8: E: ei saa küll . . . ei saa täis, P mõlemal korral: ei saa täis. Siin H. P. on nähtavasti arvanud, et E on tõlkinud lohakalt, kuid E on tahtnud vahet teha kahe erineva heebrea verbi vahel, mida ka H. P. alati püüab ja mis S-s on just samuti tehtud: ei saa külläänsä . . . täyttäänsä, K: wird nicht satt . . . nicht voll.

Hoos 2, 2: EP: „(ühe) enestele (ühe) peaks“ on väga mitmeti mõistetav, H tähendab: sama, ainsa isiku enestele peaks, valitsejaks, S: itsellensä yhteisen päään, K: sich e i n Oberhaupt.

Hag 1, 12: EP: sõna, H: häält, S: ääntä, K: Ruf.

Jes 53, 9 (10): EP: sest et, H: kuigi, S: sillä hän, K: trotzdem.

Jes 61, 1: EP: südame poolest rõhutud (miks mitte: rõhutud südame!), H: murtud südamega, S: särjettyjä sydämiä, K: gebrochenen Herzens.

Jer 2, 32: P: juuksepaelad, H: vööd, S: koruvyö, K: Gürtel, E: hiuksepaelad.

Jer 20, 2: E: vangitorn, mis oli, P: vangitorn, mis asetseb, H: pakk (verbita, asi esineb ka UT-s karistusvahendina), K: Block, S: jalkapuu.

Jer 31, 2: EP: kõrvest, H: kõrves, S: erämaassa, K: in der Wüste.

Hes 36, 23: EP: teie silma ees, H: nende silmade ees, K: vor ihren Augen, S: heidän silmänsä edessä.

Hes 37, 5: EP: saadan, H: toon, K: bringe, S: annan tulla.

Taan 1, 3: EP: Aspenale, H: Aspenasele! -as-lõpulisi heebrea nimi pidi käsitletama nii, et -s jääb genitiivis alale.

Taan 5, 6: EP: niuete vööd, H: ristluu kondid (liikmed), K: Hüftgelenke, S: lanteittensa nivilet.

Tihti peale, kui H. P. parandab E-d, ta teeb seda valesti, kuid vaadates H-d või raskemate sõnade puhul sõnastikku, oleks võinud seda teha õieti. Mõned näited:

1. Moos 3, 11: E: teada annud, P: ütles, H: teatas, K: hat dir verraten, S: ilmoitti.

1. Moos 1, 12: E: noor rohi, P: muru, S: vihanta, K: junges Grün, H: rohelus.

1. Moos 3, 12: E: abikaasaks andsid, P: kaasaks andsid, H: panid mu juurde, S: annoit olemaan minun kanssani, K: du mir beigesellt hast.

1. Moos 3, 24: E: mõõga kui tuleleegi, mis senna ja tänna ennast pööras, P: tuleleegina välkuva mõõga, H: ja pöörleva mõõga leegi, S: ynnä välkuvän, leimuavan miekan, K: die Flamme des zuckenden Schwertes.

2. Moos 20, 13: E: sina ei pea mitte tappa, P: ära mitte tapa. Iseendast see tõlge on eestipärasem, kuid et heebrea keeles tehakse vahet kahe-suguse keelu vahel: üks käskiv, teine paluv, siis oleks pidanud seda katsuma ka eesti keeles edasi anda, vast ehk kujul: 1. „sina ei tohi tappa“ ja 2. „ära tapa“.

Praegu on P-s nõnda lugu, et mõlemad on langenud kokku, nagu ka S-s (vrd. 2. Moos 20, 13 ja näit. paluva keelu kohta Taan 2, 24; Hag 2, 5).

Iiob 1, 3: E: hommikumaa rahvas, PH: Idamaa pojad, P on asjatu sõnasõnalisus, S: idän miehet, K: Bewohner des Ostens.

Iiob 19, 1: P: oma sõnadega, EH: sõnadega, S: sanoillane!, K: mit Reden.

Iiob 19, 1: E: rõhute alla, P: piinate, H: tallate, litsute, S: runtellete, K: zermalmt.

Iiob 19, 25, (24): E: tina sisse, P: tinapulgaga, H: ja tinaga, S: lyijylä. K: mit Blei. P on võimatu, sest tinapulgaga ei saa midagi raiuda kaljusse; H: tähendab, et kaljusse raiutud tähed valatakse tina täis.

Iiob 38, 40: E: omas majas, P: oma tihnikuis, H: tihnikus, urkas, S: tiheikössä, K: im Dickicht.

Iiob 39, 9: E: kas võtab, P: kas hakkab, H: kas tahab, S: taipuuko, K: wird er dir willig (dienen).

Ps 15, 5: EH: süütu, süütus, S: viatonta vastaan, K: der Unschuldige.

Ps 73, 15; Nutul. 1, 2 jne. E: pettust teinud, P: petnud. H: reetnud, salanud, S: olisin ollut petollinen, K: verleugnen.

Op Sõn 3, 3: P: käsulaud, EHKS: laud.

Op Sõn 16, 9: P: juhib, EH: kinnitab, K: lenkt, S: ohjaa.

Kog 1, 2: E: selge tühi asi, P: tühjuste tühjus, K: Eitelkeit der Eitelkeiten, S: turhuuksien turhuus. Sääraseid väljendusi ei tohi nii tõlkida, sest siis peaks „Ülemlaulu“ asemel olema „Laulude laul“. Vahest oleks olnud kõige parem: ainult tuuleõhk.

Kog 12, 4: E: linnukese heal, P: kuke laul, H: linnu hääl, S: linnun laulu, K: Laut eines Vogels. Kukke ei tunta veel VT-s!

Iiob 3, 21: E: kes seda üles kaevaksid maa sügavustest, P: kes seda otsivad enam kui aarete otsijad, S: etsivät sitä enemmän kuin aarettia, K: nach ihm eifriger graben als nach Schätzen, H: kes kaevavad teda enam kui aardeid.

Jes 49, 2: E: hiilgavaks, P: läikivaks, H: sile, poleeritud, terav, K: glatt, S: hiotuksi (nuoleksi).

Jes 53, 8: EH: neile, P: teda, S: häntä, P ei pane tähele, et S siin omavoliliselt parandab teksti ja on selle võtnud üle, kuigi H. P. arvates iga kirjatäht on inspireeritud.

Jes 55, 2: E: kallim roog, P: rõõmu küllus, H: rasv, S: lihavuuden ääressä, K: Fett.

Jes 61, 3: E: miska ta ennast ilusaste ehitab, P: mis on iluks, H: et ennast toredaks teha, S: hänen kirkkautensa ilmoitukseksi, K: durch die er sich verherrlicht.

Jes 35, 7: E: nõmmemaa, P: varjuvesi! H: terendus, S: hehkua hiekka, K: Kimmung.

Jer 19, 1: P: kaus, E: kruus, H: savipudel, S: ruukku, K: Krug.

Jer 25, 9: P: sosin, EH: vilistamine, S: ivan vihellykseksi, K: Gezisch.

Ps 15, 4: E: kes Jumalast mikski ei pandud, P: jumalatu, K: von Gott Verworfenener, S: (halveksuu) hylkiötä.

Aam 6, 3: E: kohtuajrg, P: valitsus, H: istumine, iste, K: Herrschaft, S: annab parafrasi: vedätte luoksenne väkivallan, valtaistuimeile istumaan.

Mii 5, 6: E: ei oota, P: ei olene, H: ei oota, K: harren, S: (se ei) odota (miestä).

Kõige halvem on lugu stiiliga. Siin on H. P. lubanud endale väga palju. Säärast asja nagu „ja“ väljajätmist ma pole arvanud vigade hulka, kuigi neid kohti on väga palju (näit. 1. Moos 3, 2. 4. 12 j.; Iiob 1, 1. 2. 4. 7. 9 jm., vahel mõttele väga olulise vajadusega nagu Iiob 19, 25; Taan 2, 2 (vrd. Taan 2, 10: ühe koha järgi on P-s kaldea targad üldnimetus kõigile kuntsimeestele, teise järgi on need ainult üks liik). Teisal on H. P.

lisanud „ja“, kus ta H-s puudub (Jer 31, 8. 31 jm.). Tegelikult on aga seegi VT-i diktsiooni oluline tunnus ja seda peaks arvestama, mõeldes eriti sellele, et E tõlkijad — muulased — on teinud oma töö nii korralikult, kui suutsid. Samuti hooletult on ümber käidud heebrea sõnaga „sest“ (puudub 1. Moos 3, 19; Joona 1, 10 jm.) ja possessiivpronoomenitega (puudevad 1. Moos 2, 15; Iob 2, 5; Ps 96, 13 jm.).

Koolipiibli laad on tinginud teatavate osade väljajätmise, kuid selle kõrval esineb ka sääraseid väljajätte, mis millegagi pole seletatavad. Mõned näited üliküllusest:

1. Moos 1, 5 senise õige „suurema valguse... vähema valguse“ asemel seisab P: suurema... vähema.

Ps 96, 13 puudub P teine „sest ta tuleb“.

Õp Sõn 10, 5 puudub P teine „poeg“. Vahel aga (nagu Jes 44, 25) on alale jäetud kahekordne „mina“, samuti kolmekordne „Jehoova tempel“ Jer 7, 4; ja säärased kordusi täis kohad nagu Jes 55, 1 on tõlgitud täpsalt.

Need näited ei muuda teksti mõtet, aga on väga palju sääraseid, kus P-s seisab hoopis midagi muud kui E-s või H-s:

Iob 1, 3: P: on liitnud E „lojuksid“ ja „pudulojust“ ning pannud asemele „kariloomi“, mille tõttu keegi aru ei saa, mis see salm õieti tähendab. Õige tõlge oleks: ja tema koduloomi (E: lojuksid) oli: „seitse tuhat pudulojust ja kolm tuhat“ jne.

Iob 3, 13, kus E on lihtsalt hirmus lugeda, puudub P-l üks sõna. Õige tõlge oleks: sest nüüd ma lebaksin ja puhkaksin, magaksin ja mul oleks rahu.

Iob 1, 11 puudub P-l E „vahest“, kuid see pole põhimõttelikuks jäetud välja, sest Iob 2, 5 ta tõlgib sama sõna „ent“ (E: vahest).

Õp Sõn 1, 11 j. puudub P-l „koguni“ (vale tõlge E-l) ja „need, kes elavad“.

Jes 5, 7 puudub P-l „mis kohus ja vaata, vere äravalamine oli seal“ (E).

Jes 28, 2: E: raske rahesadu kui kange tuulevahk, mis teeb otsa pääle, P: raske sadu rahemaruga, mis hävitab, H: kui rahevaling, purustav maru.

Jes 41, 19 puudub EP: akaasia.

Jes 43, 2 puudub P: tuleleek.

Jes 52, 13 puudub P: ja ta on kõrge.

Hes 34, 6: E: kõrge mäeküngaste peal, P puudub: kõrge (: kõigil küngastel).

Hes 34, 17: E: minu kari, H: mu pudulojused, puudub P-l.

Mii 5, 3: E: Jehoova, oma Jumala kõrge nime läbi, P: Jehoova, oma jumala, kõrguses.

Mal 3, 21: E: jalgade tallade all, P: jalgade all.

Aam 7, 15 j.: E: ja Jehova ütles mu vastu: Mine, räägi prohveti viisil mu Israeli rahva vastu! Ja nüüd kuule Jehova sõna: Sina ütled: Ära räägi mitte prohveti viisil Israeli vastu ja ära kuuluta mitte noomimisi Isaaki sou peale!

P: ja Jehova ütles minule: „Mine ennusta mu rahva Iisraeli vastu ja ära jutlusta mitte Iisaki hõimu vastu.“

See võib olla trükiviga, aga võimalik, et ka mitte. Nagu teisel säärasel juhtudel on E õigem kui P. Ainult ühe näite olen leidnud, kus P parandab E väljajätu, see on 1. Moos 3, 14.

Vahel on muidugi ka ülearuseid sõnu juurde lisatud, nagu Nutulaul, 1, 1; Hoos 6, 1. Kõige imelikum on neist Jer 2, 14, sest „kodusündinud orja laps“ on täiesti vale, õige oleks „kodusündinud ori“. Säärased asjad panevad kahtlema H. P. heebrea keele oskuses. Kõige sagedamad aga on säärased juhud, kus

H. P. tõlgib konjektuure (s. o. teadlaste poolt oletatud teksti, mitte H-d) ja mitte ainult konjektuuri üksi, vaid ka teksti enda, s. t. on segi ajanud K ja E.

Ps 22, 17 EP: on nemad läbi uuristanud, H: nagu lövi (H: *ka'ari*, EP: *ka'ärü*).

Ps 73, 4 E: oma surmani, vaid nende rammu seisab terve (täppis H tõlge), P: surmani, vaid nende keha on lihav ja terve. Siin ei saa teisiti läbi kui H tsiteerimisega: *lāmōṣām, uḅārī' 'ūlām*, s. o. sõna-sõnalt: „nende surmani ja rasvane on nende keha“. Osa eksegeete loeb *lāmōṣām* asemel *lāmō, tām*, siis tähendaks tekst: „... neil, terve ja rasvane (või: lihav) on nende keha“, nii et H. P. on tõlkinud nii teksti kui konjektuuri.

PS 73, 20: E: linnas, P: peale ärkamist.

Jes 9, 6: E: tema suur valitsus, P: et suurendada valitsust.

Kui juba konjektuure tehakse, s. o. teksti parandatakse, siis võib küsida: miks seda ei tehta sääraseil kindlasti valedel kohtadel nagu Ps 2, 12, kus „suudelge Poega“ asemel kindlasti tuleb lugeda sõna, mis tähendab „tema jalgu“.

Sama puudulikku heebrea keele oskust näib paistvat sellest, et H. P. ei hooli vahemärkidest H tekstis, mille vastu vigu E-s peaaegu ei esine, nii: Ps 2, 9; 16, 3; Aam 5, 6; Jes 1, 13.

Üheks suureks puuduseks on ka see, et H. P. tarvitab sama heebrea sõna jaoks väga mitut eesti sõna. Siin ei saa nõuda muidugi ranget järjekindlust, sest tihti pole see võimalik, kuid sellest näib jällegi järelduvat, et H. P. korrigeerib E-d oma heaksarvamise järgi ja pole hoolinud H-st. Sest kui *lēmor*, mis vastab umbes koolonile, kuut viisi on tõlgitud, siis võib üldse küsida, kas meil on tegu tõlkega või ümberjutustamisega: „ja ütles“ (1. Moos 2, 16; Jer 31, 33; 37, 19), „üteldes“ (1. Moos 3, 17; Jer 38, 1), „järgmiselt“ (Sak 2, 17), „järgmist“ (Joon 3, 7), „järgnevalt“ (Joon 1, 1; Jer 1, 4; 7, 1; Hes 3, 16; Jes 7, 10), „nõnda“ (Hag 2, 1) ja välja jäetud Hag 1, 2. Kui seda sõna üldse tõlkida, siis oleks võidud järjekindlalt tarvitada „seda viisi“, sest ta on täpsalt sama üleaarne nagu seegi fraas.

Mõned näited säärase tõlgete üliküllusest: Ps 92, 8. 10: sama sõna kord: ülekohtuteigijad, teine kord: ülekohtused.

Ps 103, 20: sõna ... käsk.

Ps 119, 4. 100: korraldused ... nõudmised.

Ps 103, 21; Ps 145, 16. 19: tahtmine .. heameel ... meele järgi.

Ps 2,1; Õp Sõn, 14, 34: rahvahõim .. rahvas.

Jes 32, 4; 35, 4: räpakas ... arg.

Jes 35, 1. 7; 40, 3; Jer 5, 6: nõmmemaa ... lage maa ... laas.

Hes 3, 5. 6: murrak ... kõneviis.

Hes 34, 5: nad pillati laiali ... nad jooksid laiali (sama verbi sama vorm H-s).

Hes 36, 22; Hoos 1, 4; Aam 5, 5; 7, 10; 7, 16: sugu ... koda ... kodakond ... rahvas ... hõim.

Jes 7, 16 jm.; Jes 1, 28 jm.: jättis maha ... hülgas.

Aam 7, 12 jm.; 2, 12 jm.: ennustama ... prohvetlikult kuulutama ... prohvetlikult rääkima. „Ennustama“ seisab sageli seal (Hes 37), kuhu ta kuidagi ei sünni, ja „prohvetlikult rääkima“ seal, kus oleks võinud seista „ennustama“.

Aam 2, 14: ei päästa ... ei jookse eest ära.

Aam 5, 24; Mii 6, 8: õiglus ... kohus (viimane kõigiti õigem).

Aam 7, 9, 13: püha paik ... pühamu.

Õp Sõn 23, 34: magaja ... tukkuja.

Iob 1, 5, 11; 2, 9: loobuma ... siunama ... hülgama.

Hes 2, 3; 18, 31: loobuma ... üleastuma.

Jes 1, 22, 25: räbu ... kõnts.

Selle tulemus on muidugi teisest küljest see, et paljusid heebrea sõnu tõlgitakse samade sõnadega. Nii vastab näiteks „loobuma“ sõnadele *pāša*^c, *zānā*, *bēraχ*; „hülgama“: *mā'as*, *āzaβ*; „usalduma kellelegi“: *hāsā*, *bāṭah* jne.; „tüütama“: *lā'ā*, *hōyā*^c. Sama liiki viga on see, kui H. P. asendab HE kor-duva fraasi, mis oma monotoonsusega peab mõjuma, erinevate fraasidega:

Iob 1, 16, 17, 18: kui see alles rääkis, tuli juba teine ... see oli veel rääkimas kui tuli taas teine ... kui see alles rääkis tuli jälle teine.

Aam 7, 1; 8, 1: seda laskis mind näha Issand Jehoova ... seda laskis Jehoova mind näha (7, 4). Teisipidi on see mõjustanud ka 7, 7, kus EH seisab õieti: nõnda näitas ta mulle. (P: seda laskis Jehoova mind näha).

Seda ei saa seletada millegi muu kui lohakusega, sest EKS on korras. Muidugi võib öelda, et stiil ei ole Piiblis oluline, sest umbes õieti on ju ikkagi kõik. Kuid siis ei maksa kõnel-dagi enam tõlkest ega kirjanduslikust teosest, vaid ainult trak-taatide kogust, milles isegi keeleline külg olevat ükskõikne.

Kõige rohkem pahandab aga see tükati väga imelik keel, mis ühelt poolt tuletab meelde sõnasõnalisi H tõlkeid, aga siiski pole sõnasõnaline, teiselt poolt jälle näit. „Eesti Kiriku“ keelt, kus leidus hiljuti säärane pärl, nagu „lennukit tabas Riia lähed-al allakukkumine“.

Heebrea keeles on sõna, mis sakslased tõlgivad „Erdboden“ ja soomlased lihtsalt „maa“, nagu ka E. Kui teda tahta anda edasi, siis võiks tõlkida „muld“. H. P. on tõlkinud saksa mõjul „maapind“ ja sedagi mitte järjekindlalt, on unustanud seejuures, et „maapind“ vajab alati komplementi. Laused nagu „laseb teid tulla tagasi teie maapinnale“ (Jer. 42, 12), „toon teid teie omale maapinnale“ (Hes 36, 24), „viin teid Iisraeli maapinnale“ (Hes 37, 12), „pai-gutan teid omale maapinnale“ (Hes 37, 14), „Iisrael viiakse ära oma maapin-nalt“ (Aam 7, 11), „istutan nad nende oma maapinnale“ (Aam 9, 15) on ühelt poolt hirmsad lugeda, sest nad ei tundu eestikeelsed, ja teiselt poolt alati võib küsida, kas nad toodi siis taevast või pilvedest maapinnale või toodi nad ära merelt. Kuid on väga palju kohti, kus H. P. tõlgib sama sõna rahulikult nagu E: „maa“ ja mitte mingil muul põhjusel, kui et ta neil kohtadel pole vaadanud järele, milline sõna seisab H-s (Aam 3, 12; 7, 17; Joon 4, 2; Hag 1, 11; Hes 34, 13 jne.).

Ajalehestiilseid fraase on P-s palju, osalt nähtavasti S-i, osalt K valetõlkeid, või liiga täpsaid; E auks peab ütleva, et neil kohtadel vähemalt pole sellist tooni:

Iob 4, 2: P: pidurdada sõnu, E: rääkimata seista, K: vermag der Worte Lauf zu hemmen, S: voi vaitikaan olla.

Iob 38, 4: P: kui su arusaamine seda ilmutab, E: kui sa tead ja mõistad, K: wenn du Einsicht besitzt, S: jos ymmärryksesä riittää.

Ps 46, 5: P: On olemas jõgi. Tema lätted (valesi mõistetud heebrea ebatavalist konstruktsiooni), E: jõgi ja ta sooned, K: ein Strom ist, dessen Arme, S: virta lähteinensä.

Ps 103, 14: P: milline teos meie oleme, E: meie sündimist, K: woraus wir geformt sind, S: minkäkaltaista tekoa me olemme.

Ps 150, 2: **P**: kiitke teda vastavalt ta määratule suurusle, **E**: kiitke teda tema väga suurt suurust mööda, **K**: nach der Fülle seiner Grösse, **S**: sillä hänen herrautensa on suuri.

Jes 1, 8: **P**: piiratud seisukorras linn, **E**: vaenlastest kinnipeetud linn, **K**: belagerte, **S**: saarrettu.

Jes 42, 3: **P**: ta tuob tõele vastava õiglase otsustamise, **E**: ta saadab kohtu ette tõe tundmise, **K**: der Wahrheit gemäss wird er das Recht verkünden, **S**: hän levittää oikeutta uskollisesti.

Jes 55, 3: **P**: vastavalt Taavetile antud armu töotusele, **E**: heategemised, mis Taavetile vastavalt tõutatud, tõeks teha, **K**: die unverbrüchlichen Gnadenverheissungen an David, **S**: annan lubat Daavidin armot.

Jer 31, 4 (5): **P**: kasutavad vilja, **E**: peavad... viljast kasu saama, **K**: zu nutzen anfangen, **S**: saavat korjata hedelmätkin.

Jer 33, 16: **P**: asub julgeolekusse, **E**: peab... julgeste elama, **K**: wird in Sicherheit wohnen, **S**: asuu turvassa.

Jer 42, 15: **P**: kui teie otsustavalt olete pööranud oma silmad Egiptuse suunda, **E**: kui teie kangeste panete oma silmad see peale, et teie Egiptusse tahate minna, **K**: wenn ihr wirklich Miene macht, nach Ägypten zu gehen, **S**: jos te tõdella käännätte kasvonne Egiptiä kohta.

Hos 2, 20: **P**: asetan nad elama julgeolekusse, **E**: tahan... teha, et nemad julgeste saavad elada, **K**: will sie sicher wohnen lassen, **S**: annan heidän asua turvassa.

Aam 6, 2: **P**: laskuge alla, **E**: minge alla, **K**: steigt hinab nach, **S**: käykää.

Mii 5, 3: **P**: astub esile... asutakse elama tema alale julgesti, **E**: tema seisab... ja nemad elavad julgeste, **K**: so dass sie sicher wohnen, **S**: astuva esiin... ja he asuvat alallansa.

Hab 1, 5 (4): **P**: mille tõttu kohtuotsused esinevad kõverdatult, **E**: sellepärast tuleb võõriti kohus välja, **K**: darum tritt das Recht verdreht ans Licht, **S**: sentähden oikeus vääristetään.

Kui keegi koolis sarnaselt kirjutaks, siis ta elu tehtaks kibe-daks. Ajalehele säärane keel kõlbab ja mõnedele kõnemeestele, kes sõnu tegema on harjunud. Aga nii ei räägi ükski mõtleja inimene, kõige vähem veel prohvet.

Muudele **P** keelelisile väärtusile ma pole pööranud eriti tähelepanu, kuid mõni on siiski hakanud silma, nagu:

Jes 9, 1: **P**: rahvas, kes käisid, **E**: rahvas, mis käis. **H**-s seisab midagi **P** taolist, kuid eestipärane see pole. Nähtavasti siin on H. P. vaadanud **H** teksti ja teinud jälle valesti. **E**-s tuleks muuta ainult „mis“.

Jes 7, 17: **KP**: päevad... nimelt Assuri kuninga. **E**: Assuri kuninga läbi päevi. Siin on lugu samuti kui eelmisel juhul.

Iiob 3, 14, 15: **P**: ühes kuningatega... ühes ülematega, **E**: kuningatega... vürstidega. **E** keeletaip on jällegi võrratult parem. Kuid ka siin on H. P. vist vaadanud **H**-d ja pole palju mõelnud.

Peale selle on palju sõnu, mis kuidagi jäävad vastumeelseks, nagu võrdlemisi tavaline „usaldama kellelegi“. Väga hästi oleks võinud selle germanismi asemel olla „usaldama kedagi“.

Need kõik on ainult vähesed näited üliküllusest ja neid on nimetatud lühidalt. Positiivset **P**-l on, kuid paistab, nagu see negatiivne kipuks üles kaaluma positiivset. Tundub, et on korigeeritud tõtates ning kõigi muude tööde seas ja püütud hak-kama saada tööga nii ruttu kui võimalik. Kuid tulemus on selle tõttu, minu isikliku arvamise järgi, halb. On kahju sellest ajast ja tööst, mis on raisatud, ja ometi pole sellega saadud tõlget, mida eestlasil praegu oleks juba õigus nõuda.

Hugo Masing.

Teose analüüs prantsuse kirjandusõpetuses.

Kirjandusõpetus pole mitte eeskätt ülikooli ülesanne, vaid see algab süstemaatilisemalt juba keskkoolis ja sellega astub kokku- puutesse ajakirjandus peaaegu alaliselt. Eesti kirjandusõpetus pole saanud veel kuigivõrd välja areneda. Seepärast pole liigne pilku heita, kuidas on seisund teistes maades. Allakirjutanul on olnud võimalus lähemalt tutvuda prantsuse kirjandusõpetusega, millest on põhjustatud järgnevad kokkuvõtlikud read sealse kirjandusõpetuse ühe nähtuse üle.

Prantsuse hariduspoliitikasse ja kooliõpetusse tõi teatavasti sügava muudatuse 1902. a. vabameelne koolireform, mis vabastas kooli ühelt poolt kiriku ja teisalt antiikklassikalise kultuuri üle- rõhutatud mõjust. Viimasele jäi küll uueski süsteemis silmapais- tev koht, kuid pearõhk oli sealtpeale asetatud uutele kultuuridele ja ennekõike prantsuse enda kultuuri põhjalikumale käsitlemisele.

Kirjandusõpetuses tõi uus orientatsioon kaasa eriti põhjalikke muudatusi niihästi käsitletava aine valikus kui käsitusmeetodeis. Peateguriks noorte vaimude kujundamises said oma kirjanduse suurmehed ja viimaste käsitlemisel kaldus raskuspunkt ajalooliselt vaatluselt vahetule süvenemisele teoseisse, et haarata kogu nende sisulist ja vormilist küllust. Kirjandusteos pidi saama esmajärgu- liseks õpetajaks, enne kõike mõttepeenuse, väljendusvõime ja maitse harijaks võimalikult kogu avaruses, mida võimaldas uue- aegse kirjanduse mitmekesisus. Viimane seik oli eriti rõhutatud, sest uus suund erines senisest klassikalisest interpretatsioonist just oma suurema paindlikkuse tõttu. Tähelepanu põlnud enam niipalju teatud eeskujuvormelite ja stilistiliste kategooriate otsimisele teoseist, vaid teose elava organismi mõistmisel kogu ta paljuses ja ühtluse tabamisel sellest paljusest. See tähendas rõhu asetust teoste analüüsile ja viimases võimalikult paindlikkude ja avarate meetodite vajadusele.

Selle äärmiselt keeruka ülesande teenistusse rakendus ka üli- koolides harrastatava kirjanduseuurimise juures uus haru, mille sihiks oli välja töötada tõhusaid analüüsimeetodeid. Viimaste põhjendajaks nende praegusel kujul oli prantsuse kirjandusaja- loo suurmeister Gustave L a n s o n, kes suri läinud aastal. Mitme juhtiva artikli järel andis Lanson 1906. a. oma teosega „L'art de la prose“ esimese põhjalikuma üldkäsitluse prantsuse proosastiili arengust, mis on jäänud metodiliseks aluseks kõigile hilisemaile edasiarendusele.

Järk-järgult süvenedes ja peenedes on see kirjandusõpetuse haru omandanud prantsuse ülikoolides asendi, mis annab praegu seal arendatavale tööle otsustava ilme, vähemasti selles osas, mil- lises ülikoolide töö on otseses õpetuses. „Explication de textes“ (tekstiseletus) on prantsuse keele ja kirjanduse õppekavades esi-

kohal ja üliõpilasile tähendab see sageli üht raskemat proovikivi eksameil, sest selle süvendusega, millega nad on mõeldud, panevad nad proovile mitte ainult õpitud faktide hulga, vaid üldise vaimse nõtkuse. Ainult tänu eelkäänud kooliõpetuse ettevalmistusele samas suunas (kirjanduslik analüüs algab juba algõpetuse lõppjärgus ja süveneb teise astme koolis, mis vastaks meie gümnaasiumile) suudavad üliõpilased vastata selle rafineeritud kontrolli nõudeile. Teiseks suureks soodustuseks on kirjanduslikule teksti-interpretatsioonile antud ruum ülikooli elavas õpetuses.

Pariisi ülikoolis esindab kirjanduslikku analüüsi retoorika professor, mille minevikust päritud nimel on vaevalt veel palju ühist oma-aegse stilistika õpetusega. Viimast asendab kõigile kirjanduse sisu- ja vormiväärtusile laiendatud analüüsimeetod, mille rakendamist selle õppetooli professor vahendab. Läänud õppeaastal olid kõik neli prof. Michaut praktiliste harjutuste ja loengute seeriat mõeldud tekstiseletuse problemaatika selgitamiseks. Samal ajal oli seitsmel prantsuse kirjanduse professoril igal üks loenguseeria määratud kirjandusteoste analüüsiks. Neile tuleks lisada prantsuse filoloogia professori Ch. Bruneau tugevasti esteetilise kallakuga tekstianalüüsid, võõrkirjanduste professoride, enne kõike inglise kirjanduse professori L. Cazamian'i vastavad loengud, ja lõpuks Collège de France'i võrdleva kirjandusajaloo prof. P. Hazard'i detailsed vaatlused Lääne-Euroopa maade luule kohta, kus ta stiilisugemete eritlusest lähtudes püüdis saavutada üldiseloomustusi eri maade luulelaadi kohta.

Teatud ühtlus nende paljude vaatluste menetlusviisis lubab kõnelda väljakujunenud meetodist prantsuse kirjanduslikus tekstiseletuses. Pärast Lanson'i üldprintsipiide esitust ja rakendusnäiteid on andnud põhjalikuma ülevaate kogu probleemist Pariisi akadeemia inspektor M. Roustan oma teoses *Précis d'explication française* (Méthodes et applications)¹⁾ Paris, Librairie classique Paul Mellottée, mida kasustatakse ühes sama autori analüüsinäidete koguga „Textes français commentés et expliqués“, Paris Mellottée, praegu juhtnõörina niihästi ülikooli kui teise astme koolide õppetöös.

Võiksime pidada neid prantsuse kirjandusõpetuses valitseva analüüsimeetodi esindusteoseiks, mis lubavad koos eelnimetatud loenguilt ja harjutusilt saadud täiendustega järeldada sealsete eritlusviiside kohta teatud üldisi iseloomujooni.

Sihiks on selgitada analüüsi kaudu võimalikult kõiki tegureid, mis ühest tekstist kõnelevad ja mille tervikmõju neid lugedes haarab. Tähelepanu on pööratud teose komponentide ääretule

---

¹⁾ M. Roustan'i teoste kõrval võiks juhistena nimetada veel: G. Rudler'i „Précis d'explication française“ ja I. Vianey asjalikke ja kokkusuurtud analüüsinäidete kogusid „L'explication française“, I—IV, Paris, Hatier, 1912—1914.

mitmekesisusele, kuid juba algusest peale valikudistsiipliniga: ta-bada ja seletada neist ainult olulist, s. t. teosele, teose fragmendile iseloomulist. Nende oluliste elementide iseloomustuses eeldab see meetod aga tungimist kuni varjatuimate nüanssideni, et pää-seda sel teel viimaks kirjaniku isikupära tuumani, mis peitub ena-masti väga peenis mõtte- ja tundevarjundeis. Nii nõuab see mee-tod õieti mikroskoobilist uurimispeenust, kuid hoiatusega mitte känguda pedantismi, kus kaoksid juhtideed.

See meetod oleks teadagi tehniliselt jõuetu suurte teostervi-kute ees, sest et tema üksikasjaliste vaatluste tulemused nõua-vad avaldamiseks kolm ja neli ja rohkem korda enam ruumi, kui kuulub vaadeldavale teosele. Sellest puudusest on aidanud üle tuntud kunstiseadus, mille järgi meistikäsi on sama hästi tuntav fragmendis kui teose tervikus. Nii võetakse pikema teose puhul vaatlusesemeks vaid esindav lõik, mis moodustaks omaette tea-tud terviku: mõne idee esitus, mõne maastikupildi kirjeldus, mõni konflikt arendus, mõne tegevusepöörde kujutus.

Vaatlust ennast juhib algusest peale teose elava organismi austus. Hoidutakse üldistusist ja ettemääratud skeemidest. Oma peavooreks tahab see meetod pidada paindlikkust, mis varieerib menetlusviise erinevate vaatlusesemete järgi. Esimeseks küsimu-seks teksti ees on seepärast: milles on selle konteksti peaelement, näit. kas ideedes, tundeväljenduses, karakteriesituses, erapooletus kirjelduses või väljenduse kunstilisuses? Vastus määrab, millele peab langema analüüsis pearõhk. Peaelement selgitatud, tuleb leida selle juhtprintsip, s. t. autori põhikavatsus või algidee, mille järgi ta lõi vastava lõigu või teose. Nii püütakse teksti lahasta-mises käia sama teed, mida autor käis teda luues.

On ilmne, et juba need esimesed küsimuseasetused ja eriti teine nõuavad vaatlejalt hästi kogenud silma. Nad nõuavad deta-ilide paljusest valitseva detaili, iduideoe, tunde või pildi välja-koorimist, mis on mõnelgi juhul esimesest pilgust tabamatu. Ain-saks abiks on siis võimalikult põhjalik tutvus autori mõtte- ja tundemaailmaga, teose tekkimistingimuste, kogumi ajaloolise ümb-ruse ja ajajärgu ideestikuga. Teose nägemine ajaloolises side-vuses kuni stiilidetailideni ongi üks selle meetodi põhinõudeid.. Sama vabaks kui ta jätab lähenemisvõimalused teosele, sama kar-milt määritleb ta teose ümbruse, mida vaatleja peab arvestama, et jõuda teaduslikult tunnustatava tõeni. Tekstiseletus ei saa olla õige ega nõutavalt põhjalik, kui ta näit. ei arvesta kirjandus-likke laene, suhet mineviku ja kaasaja kunsti- ja mõttevooludega, kui need teoses kajastuvad. Alles allikaga võrreldes avastub ühe kirjaniku kogu omapära.

Konteksti algidee, algelamus või kujutelm juhib kogu vaatlust ja on samaks ühendusprintsipiiks analüüsile, milliseks ta on teose organismile. Tema ümber koonduvad kõrvaldetailid, ja analüüsi

ülesanne on selgitada, milliste ühendusniitide kaudu nad liituvad algelamusega ja milline ülesanne on neil täita teose tervikus. Ideed ja kujutlused võivad näit. teoses areneda edasi ja tõmmata juurde uusi kas lähedusprintsiiibi, võrdluse, kontrasti või sarnasusprintsiiibi alusel. Nende selgitus lubab pilku heita kirjaniku mõtteliikumise problemaatikasse ja aidata nii olulisel määral kaasa tema vaimse ilme selgitamiseks. Stiili iseloomustust leiab siit printsiiibi, mida võib jälgida üldisest kompositsiooniliikumisest kuni sõnastusstiili detailideni. Kõrvaldetailide ristlemisest algideega võib lõpuks selgitada autori mõtte- ja tundelaadi erinüansse (Roustan püstitab terve nüansside skaala heroilisest kuni delikaatseni), jõuda tema ilmavaate ja elutunde täpsema määratluseni.

Antud teksti puhul tähendab aga algidee (põhitunde, algelamuse) arvestus piirdumist olulisega. Kõik muud komponendid on vaadeldud tema suhtes, nende ülesannet tuleb näha püüdes teda valgustada, rikastada teda erivarjunditega, anda talle elulist täiust, kus autori omapära avaldub lõpuks kogu oma alateadlikkus ja teadlikkus rikkuses. See tähelepanukeskendus tagab vaatlusele ühtluse ja süsteemikindluse ja hoiab eemaldumast teose terviklusest, mida reedavad näit. formalistliku poeetika liiga mehaanilisele mõistmisele toetuvad analüüsimeetodid.

Tuntud sisu-vormi eraldusprintsiiibist lähtudes näib, nagu võiks prantsuse analüüsimeetodile pidada iseloomulikuks sisundi primaarsuse rõhutamist. Lähtumine algideest, mida on mõistetud sisundi algrakuna, näib osutavat sellele. Kujundi komponentide, kompositsiooni ja sõnastusstiili detailide vaatlus idee valguses, selle väljendusena ja hindamine nende kokkukõla järgi viimasega näivad toetavat seda järeldust. Roustan esitab sellekohaselt ka üldise analüüsi plaani: 1) Teksti valjusti lugemine, et teda mõista kõigis ta mõjuvarjundeis; 2) teksti lokaliseerimine, s. t. paigutus ta ajaloolisse, kirjanduslikku, ideelisse ümbrusse; 3) sisundi analüüs; 4) üldplaani analüüs (ütleksime: kompositsiooni-analüüs); 5) vormi analüüs ja 6) kokkuvõtt. Kuid see plaan on mõeldud ainult normaalse eeskujuna, millel on selguse ja loogilise ehituse hüved. Olenedes vaatlusobjektist võib vaatlus alata vormist või üldplaanist ja riivata ainult mõõdudes sisukomponente. Luuletis, mille peaväärtus on artistilises esituses, väljenduses endas, jääks mõistmata, kui jälgida tavalist teed sisundilt vormi poole. Õiglasel iseloomustuskategooriaid võivad sel juhul anda ainult vormi esteetika mõisted. Teose tundesisu on lahutamatu ta väljendusest ja omandab oma tõelise ilme viimaselt. Prof. Michaut analüüsinäited tõendasid, mil määral vormi primaat valitseb ka proosas. La Bruyère'i tihedad karakteriportreed on mõistetaavad enne kõike äärmiselt leidliku kompositsioonimõju kaudu. Teose põhiprintsiip avastub siin ehituse kategooriais, mis lubavad iseloomustada kirjaniku kogu kunstilaadi: ühele rabavale kontrastile ehi-

tatud teos lubab järeldada suurejoonelist lihtsustudenti, äärmist kontsentratsioonitaotlust, mis on jälgitav selle järele läbi kõigi stiilidetailide kuni autori mõttemehhanismini.

Kirjandusteos pole mõistetav nii siis mitte komponentide tardunud hierarhiana, vaid nende liikuva ristlusena. Sisu ja vormi tegurid on üksteisest läbi põimunud ja valgustavad teineteist vastastikkku. Ühe või teise poole ülekaal võib iseloomustada ainult üksikjuhtu ja nõuab siis vastavat analüüsikorda. Analüüsi üldjuhiseks jääb aga kõigi tegurite koosmõju mingi elamuse vahendamises mille erilaadi selgitus on analüüsi ülesandeid. Lõplik siht on tabada autori kunstilmet, seletada teksti esteetilist mõju, millele siuanalüüs on alles sissejuhatuseks.

Üldine kompositsioon ja keelestiil moodustavad siin laia ja äärmiselt mitmekesise vaatlusalala. See on ka piirkond, kus pääseb kõige lähemale kirjaniku vaimuilma omapärale. Sõnavaliku erilime, sõnatähenduste individuaalsed varjundid, sõnade vahekord lauses, luseehituse iseärasused, grammatiliste kategooriate omapäraseid mõjud nõuavad siin tundlikku analüüsi, mis mitte ainult ei konstateeriks vastavate tegurite esinemist, vaid näeks oma peäülesannet nende mõju iselaadi iseloomustuses antud kontekstis. Pea-rõhk ses vaatluses on pööratud aga pildistikule, kõnefiguuridele ja lõpuks rütmi ja musikaalsuse küsimusile kui esteetilise mõju peategureile. Oluline pole seejuures selgitada mitte ainult piltide päritolu ja kõlafiguuride teatud paigutust, vaid veelkord nende mõju varjundeid, assotsiatsioonid, mida nad lähendavad, ja tundetoone, mis neid ümbritsevad. Kõiki neid väljendusväärtusi tuleb näha samal ajal otseses seoses kirjaniku algelamusega, teose ideelise ja tundelise sisundiga, mis neid esteetilises teosetervikus täiendavad ja millele nad omalt poolt heidavad täiendavat valgust.

Võimatu oleks käsitleda siinkohal nende meetodiliste üldjuhise rakendust, kus nad omandavad alles tõelise valguse. Piirdume lühikese näitega M. Roustan'i põhjalikust analüüsist Lamartine'i poemi „L'isolement“ kohta, millest ta on oma vaatluseks eraldanud 28 viimast värssi. Luuletises väljendub mingi ebamäärane ja ühtlasi kõiksust haarav kurbus, mille kajastust analüüsija näitab abstraktsete ja nõrga ilmekusega substantiivide rohkuses, adjektiivides, mis ei too kaasa ühtki kujukat omadust ega ärata poeetilist kujutluslendu, verbides, mis on ülevad või tavalised, kuid ilma dünaamilise jõuta. Sõnavaras valitsevad umbkaudsed tähendused, teatud voolavus, mis ei lase tabada midagi konkreetset. Kogu väljenduses kergust, lihtsat spontaansust, kuid täpsuse ja kokkusurutuse asemel ülevad ja üldistavad pöörded. Pildid on laenatud kirjanduslikest konventsioonidest, mitte tõelusest, kuid peene tundlikkusega nende tundetoonide kohta, mis sulavad luuletise üldisse värvikahvatusse ja mõtte unelevasse käiku. Võrdlused on vaevalt vihjatud ja hääbuivad üldisse meeolutooni. Laused on kindla

selgroota, tähendused liituvad neis mitte loogilise korra ja alistussüsteemsuse, vaid vaba kõrvutuse ja tundeliikumisest tingitud assotsiatsiooniteede järgi. Nii liituvad kõik stiilielemendid ühe sihi teenistusse: anda edasi luuletaja mõtte lainetavat liikumist, mis motiive või väljendusvahendeid vaheldamata tuleb ikka jälle tagasi sama lüürilise teema juurde: kurbus kellegi kaotusest, mis muudab maailma võõraks ja mõttetuks. Sama harmoonilise laineliikumise sugestiooni näitab H. Roustan teose rütmilises ehituses: üksikud värsid ja stroofid esitavad vaevalt kindlamat rütmitaotlust või selgemalt märgitud kadentse. Üldharmoonia johtub kõigi tōkete puudumisest. Värsid järgnevad stroofivahesid pidamata ühetoonilise voolusena, mis kannab mõtteliikumistki edasi seal, kus ta muidu peatuks. Punkti- ja komapausidel on ainult osa sellest vārtu- sest, mis neil oleks teissuguses süsteemsuses. Samal ajal toetavad seda üldist liikumist ja lisavad talle ainulaadseid nüansse meloodi- lised kõlamōjud, mis käsikäes mõtte ühtlaste tōsude ja mõõna- dega liiguvad sulav-kergete e'de ja nasaalsete o'de sügava tōsiduse vahel. Tulemuseks on ainulaadne kokkukōla, mis mõtte, sõnade tundeväärtuse, rütmi ja kõlade sugestiivsuse kaudu suudab edasi anda kõige sõnastamatumat unelmaseisukorda, kus hinge salapä- raseimad ja tabamatuimad liigutused asendavad loogilise mõtte korraldatud käiku.

Sellest lühikesest vormianalüüsi kokkuvōttest on pidanud välja jääma mikroskoobilise vaatluse olulise hūve näited: tema õpetus tajuda väljenduse ja mõtte õrnu nüansse, mõista nende konk- reetset ja komplitseeritud tähendust üksikjuhtudel, mis on võib-olla kirjandusemōistmise tähtsamaid tingimusi. Kuid selle näite najal võiks kokku võtta selle meetodi üldisi paremusi, mis lubaksid pi- dada teda eeskujuks teiste vähem paindlikkude ja võiks öelda ka vä- hem kirjanduslikkude kõrval. Ta peavārtus on teose ühtluse rõ- hutamises ja kõigi üksiktāhelepanekute orienteerimises selle ühtluse järgi. Algelamus, esteetiline pōhikavatsus, kirjaniku vaimne ja tun- deline iselaad on printsiibiks, millest lähtub konkreetsete detailide vaatlus ja hinnang. Sellest järgneb teine oluline omadus: stiili- kategooriad pole mitte omaette tähtsad, vaid tähtis on nende eri- ilme antud kontekstis. Nii pole suurt mõtet nende süstemaatilisel väljakoormisel ja statistikal. Ühe figuuri sageduse tōestus on iseloomustav alles siis, kui on näidatud ta ühendus teose vaimse keskpunktiga, see tähendab aga rõhu ümberasetust arvult kvali- teedile. Stiilikategooriaid tuleb selles süsteemis mõista ainult kaadritena, mis on võimelised endasse võtma kõige erinevamaid sisusid. Teose iseloomustaja tāhelepanu peab koonduma viimasele. Kōik tegurid on vaadeldavad niiviisi vastastikusel olenevuses, mis tohiks õpilaste stiilitunde kujunemisse mõjuda kõige viljakamalt. Üldistuse ja üksikute momentide abstraheerimise asemel pūiub see meetod lähedale pääseda kirjandusliku elu konkreetsele mitmeke-

sisusele, vahendada kõige avaramalt teose ja kirjaniku mõistmist. Teadagi eeldab see kõik analüüsijalt väga arenenud pilku mitte ainult esteetiliste tegurite, vaid ka mõtte- ja tundesisude kohta ja keelevahendite põhjalikku tundmist. Ideaalse teoseanalüüsija juures peaks kirjandusliku eruditsiooniga liituma kõige avaram üldharidus, käsikäes sügava elutundmise ja intuitsioonivõimega, sest lõplik siht on teksti kaudu jõuda kirjaniku individuaalsuse varjatimate jõududeni.

See tähelepanukoondus individuaalsele, tekstis kõigele erilisele ja omapärasele, ei tähenda vastutöötamist sünteesitarvidusele kirjanduseõpetuses. Selgitades ühe kirjaniku omapära, annab see analüüs ühtlasi pidepunkte üldisemaile sünteesidele. Paljude ainulaadsete kõrvutusest selguvad sarnasused, mis lubavad neid ühendada üldisemal tasemel. Ka konkreetset analüüsis endas, nagu seda Sorbonne'is harrastati, jõuti lõppjäreldestes ajalooliste stiilikategooriateni.

Kauemat aega oli see mikroskoobiline meetod prantsuse ülikoolide monopoliks. Pärast maailmasõda võib kõnelda tema mõjust ka naabermaisse. Saksamaal sai tema tuntuimaks edasiarendajaks professor L. Spitzer, kes alles hiljuti tunnustas äratusi, mida ta meetod võlgneb prantsuse tekstianalüüsile ¹⁾). Näib, et prof. O. Walzel'i stiiliseloomustuste meetod läheneb samuti G. Lanson'i soovitudele. Artiklis „Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters“ (Euphorion, Heft 4, 1931) annab ta detailseid stiilianalüüsi üksikute tekstilõigete najal, mis meenutavad lähedalt prantsuse proosastiili vaatlusi, selle vahega siiski, et individuaalse asemel on ta tähelepanu üldisel, stiilitüübil.

Meie kooliõpetuses on kirjandusliku analüüsi teed alles kujunenemisel. Poleks võib-olla üleliigne vene ja saksa poetikate abstraheriva eeskuju järgi, mille mõju on liiga tugev meie seniilmunud poetika- ja analüüsiõpetuse katseis, arvestada prantsuse meetodi juhatusi, mille paremus on ta kaugelt suuremas paindlikkuses ja ligipääsu võimaldamises kirjandusteoste mitmekesisele elule.

A. Aspel.

Kirjanduslik ülevaade.

K. A. Hindrey: *Raidaru kirikumõis*. Näidend 3 vaatuses. Noor-Eesti kirjastus, Tartu, 1935. 82 lk. Hind 1 kr. 50 s.

K. A. Hindrey haruldase kohanemisvõime juures mitmesuguste kirjandusliikidega ei ole lõpuks enam väga imeks panna, kui ta nüüd kõige muu kõrval on asunud viljelema ka draamat; liiatigi ta juba varemini on katsetanud laulumänguga ja teatriarvustajana palju tegemist pidanud tegema

1) Ajakirjas „Le français moderne“, nr. 4, 1935, lk. 315 jj.

draamakirjandusega. Nähtavasti just omaaegne intensiivne teatriarvustamine on andnud näitekirjaniku teele asumiseks kõige otsustavamana tõuke, sest „Raidaru kirikumõis“ on rohkem kui mõne üksiku hapra niidiga seotud selle draamatehnikaga, mis iseloomustab meie teatrirepertuaari nii umbes 1910. a. paiku, mil Hindrey teatritretsensioone kirjutas „Postimehele“. Aga kui Hindrey näitekirjanikuna on tulnudki sellest koolist, mida karakteriseerib meie teatrite repertuaar sajandi esimese aastakümne lõpul ja teise algul, siis pole ta õpetajaiks ometi mitte mõni Kadelburg & Co, vaid pigemini juba Ibsen, kuigi ka Ibseni mõjust käegakatsutaval kujul kõnelda on riskantne, sest kõigest hoolimata tungib Hindrey omapära, mida enamasti nii ülistavalt on hinnatud ta novellides, ka „Raidaru kirikumõisas“ esile.

„Raidaru kirikumõisas“ käsitleb K. A. Hindrey ühe endassetõmbunud, väheste ametikohustuste täitmise kõrval teaduslike küsimustega tegeleva maapastori draamat, kes saamatuse tõttu tegelikus elus ühelt poolt ja oma iseloomupehmuse pärast teiselt poolt ei suuda vaos hoida boheemitsevat naist ja hiljem ka ema iseloomu pärinud tütar. See kõva käe puudumine perekonnas viib kõigepealt ulaellu pastoriproua, siis tütre ja hävitab nende kaudu lõpuks ka pastori enda elu.

Ses ajajärgus, milles poliitilist pinevust mitmes maailmaotsas otse usuhullustuslikult loodetakse lahendada autoritaarsete printsiipide rakendamise läbi, on loomulik, et leidub etteruttajaid, kes viimseid konsekvenceid tõmmates ka perekonna, selle ühiskondliku elu algrakukese seisundi leiavad olevat lausa hukatusliku, kui seal on veel natukenegi jälgi üheväärsusest, üheõiguslusest ja vabadusest. Need seni kõrgeks hinnatud perekonnaelu alused olevat tõeliselt ebaväärtused ja just nemad viivad naised-lapsed ulaellu elama: suitsetama, jooma ja liiderlikke kombeid harrastama. Ning väljapääsuteeks sellest komorrast olevat seesama tee, mis riigieluski: nagu riiki nii juhtigu ka perekonda vastuvaidlemist sallimata üksainus kõva käsi. Ja perekonnas võib selleks kindlaks käeks olla ainult mees, naine aga piirdugu nii nagu muiste oma põliste tegevusväljadega: laste, köögi ja kirikuga. Liiatigi polevat see võimu koondamine mehe kätte mingi ülekohus naise vastu, sest just selsamal kombel, kuidas riigielus mõistmatu vabaduste kasutamise tagajärjel tekkis demokraatiatüdimus, nii olevat naistelgi ülearuse iseseisvuse tagajärjel tekkinud hingeuline seisund, milles naised juba ise eelistavad käsutäitmist iseseisvale toimimisele.

Perekonna tagasijuhatamine möödunud sajandi vormide juurde tegelikult pole siiski nii kerge, kui see nii mõnelegi näib. Üheväärsus, üheõiguslus ja vabadus perekonnas on riiklikust demokraatiast tunduvamalt vanemad voorused. Ja kuna neid voorusi on juba suudetud õppida ka mittemi paremini kasutama kui demokraatia hüvesid ja kui lisaks arvestada ka seda, et suur protsent meie naistest teotsedes meestega üheväärselt mitmesugustel tööaladel, on majanduslikult iseseisvad, siis võib vaevalt kõnelda tüdimusest perekonnas valitseva vabaduse suhtes. Kui meil aga tõepoolst on lodevust külluses, siis pole selles süüdi mitte kõva käe puudumine perekonnas, vaid pigemini juba see, et meil isikukultuur üldse on võrdlemisi madal. Kui meil suudetak tõsta isiku lugupidamist ta enda parema mina vastu ja ühes sellega vastutustunnet ta enda ees (kõnelemata vastutustundest ühiskonna ees), siis kaoks paljugi neist väärnähtusist, mida meie perekonnaelu tagurpidi reformeerijad panevad praeguse perekonnakorralduse arvele.

Oma vaadetega pole Hindrey minevikku pöördunud aga mitte ainult „Raidaru kirikumõisas“. Ka varem on ta tihti püüdnud elu sisse puhkuda mõtetele, millest enamasti ollakse jõudnud juba üle. Kuid vaimukas dialektika ja rikkalik psühholoogiliste tähelepanekute materjal kiskus kõigest hoolimata siiski kaasa. Need Hindrey kui kirjaniku parimad omadused ei

pääse aga „Raidaru kirikumõisas“ kuigi suures ulatuses maksvusele. Kirjaniku mõtestik pole mitte ainult vanamoeline, vaid ka selle esitus on kornarlik ja mitteveenev.

Kui kirjanik püüab näidata, et Raidaru kirikuõpetaja isikliku traagika ja ka tema naise ning tütre kurblooluse peamiseks põhjuseks on see, et ta küllalt energiliselt ei valitse oma perekonnas, siis lugeja kõigest tõendusist hoolimata ometi ei jõua samale veendumusele. Lugejale-vaatajale näib, et Raidaru pastoriproua ja tema tütre allakäik on tingitud kõigepealt nende taltsutamatu temperamendist, mida vaevalt oleks suutnud vaos hoida ükskõik mil määral kõva käsi. Ja veel edasi tundub lõpuks sedagi, et kui kirjanik teeb kirikuõpetaja tema naise ja tütre tegude eest vastutavaks, siis talitab ta niisama fanaatiliselt ja sellega ühes ka kitsarinnaliselt nagu pime koguduski, kes naise ja tütre ulaelu pärast hülgab oma õpetaja.

Põhiprobleemi kokkuvarisemise järel jäävad „Raidaru kirikumõisas“ nauditavaks omaette üksustena ainult üksikud vähemad stseenid, milles kirjanik osavasti puudutab mõnd kõrvalprobleemi (nagu ikka on Hindrey' l neid ka siin rohkesti), karakteriseerib mõne tabava joonega mõnd tegelast või olusid, või ka lihtsalt puhtsõnastuslikust seisukohast vaadatuna formuleerib hästi mõne mõtte. Mis aga siingi üsna tugevasti kipub segama, on see, et Hindrey järjest rohkem endakordamistesse satub. Paiguti võis seda pahet märgata juba Hindrey novellideski, kuid seal ei saanud see siiski eriti segavaks. „Raidaru kirikumõisas“ pole aga ühtki ulatuslikumat mõtet ega ühtki olulisemat osa etendavat tegelast, mida väikeste muudatustega ei leiaks ta varasemaist töist. Mõned lausedki on Hindrey sõna-sõnalt maha kirjutanud oma novellidest. Seejuures osutavad aga ta novellid, nagu näit. „Ristitütär“ ja „Perekond“, millel kõige rohkem kokkupuutepunkte „Raidaru kirikumõisaga“ selle peaprobleemi suhtes, kunstilise läbitöötuse poolest hoopis kõrgemat taset ja see lükkab tahtmatult mõttele: milleks oli siis veel „Raidaru kirikumõisa“ tarvis?

Ag a kui palju puudus Hindrey „Raidaru kirikumõisal“ ka poleks, tänapäeva tosinanäidenditega võistleb see siiski edukalt ja vähemalt mõne üksiku stseeniga võiks anda paljudelegi näitekirjanikkudele eeskuj u, kuidas tuleks õigupoolest üles ehitada dramaatilist dialoogi.

Oskar Urgart.

M a i t M e t s a n u r k: C. R. Jakobson. Dramaatiline kroonika 5 vaatuses epiloogiga. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1935. 170 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Viimase aja vaimsete ja ühiskondlik-poliitiliste murrangute järel on tekkinud meil ja mujal kirjanduses eriline huvi ajalooliste ainete vastu. Ei lepita enam aset leidnud muudatuste seletamisega kaasaegse perspektiivist, vaid püütakse oleviku sündmusi õigustada, ka kaugest ajaloolisest tagalast neile lähenedes. Nii otsib Aleksei Tolstoi oma romaanis „Peeter Esimene“ Peetri tegevusest ja reformidest ilmselt eeskätt ainult analoogiat ja õigustust Nõukogude-Vene elu praegusele põhjalikule ümberkorraldusele. Ja ka meie möödunud aastal ilmunud ajalooliste romaanide ja lähema mineviku murrangute vahel on arvatud leiduvat mõningaid sidemeid.

Kuidas on lugu ses suhtes M. Metsanurga vastse ajaloolise draamaga „C. R. Jakobson“? Kas taotleb seegi tänapäeva suunda ajaloolisest vaatenurgast seletada ja mõista, või on see olevikuga mingis lahtisemas vahekorras — jäägu lähemalt eritlemata. C. R. Jakobsoni tegevuse tähtsus on nii suur, tema isiku võlu rahvasse nii tugev ja lõpuks tema elukäigu väline kujunemine nii dramaatiline, et iga kirjanduslik käsitus selle suurmehe elust tekitab huvi, läheneagu autor oma ülesandele ükskõik miliste kavatsustega.

Mait Metsanurk on püüdnud anda oma draamas võimalikult laia ülevaadet C. R. Jakobsoni avalikust tegevusest. Ta on taotlenud valgustada eeskätt C. R. Jakobsoni ja tema poolehoidjate vahekorda Jakob Hurda parteiga ning selle vastuolu kaudu selgitada Jakobsoni kogu poliitilise ja kultuurilise võitluse iseloomu ja sihte. Kaks pikka vaatust on pühendatud tervenisti Jakobsoni ja Hurda erakonna kokkupõrgete kirjeldamisele Eesti Kirjameeste Seltsis, kuid ka teised vaatused keerlevad peamiselt erakonnatülide ümber. See vaenumomentide asetamine vaatluse fookusesse on aga lõpuks nii terav, et lugeja aina kisklemisstsene jälgides kipub kaotama silmist need õilsad motiivid, mille nimel Jakobson läks võitlusse.

Ent Metsanurk pole sellega erakonnatülisid mitte üksi liiga laiaks kirjeldanud, vaid ta on need sellega samal hoobil ka liiga lahkaks teinud. Tüli on palju ja sõnu on palju, kuid ägedaid kokkupõrkeid, kus vastased viimse välja paneksid, ei ole, või vähemalt meie ei näe neid otseselt mitte. Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekuid, kus vastuolud paiguti pidid saavutama äärmise pinevuse, näeme ainult lahjendatud refereerimiste kaudu koosolekuruumi ukse taga. Samuti ei saa mingit võitlusepinevust tekitada sellega, kui üheks vaidlevaks pooleks võetakse neid isikuid, kes kahe erakonna vahel kõikudes ei oma mingisuguseid kindlaima vaateid, nagu näit. Wühner ja Hermann.

Kui Mait Metsanurga teose järgi C. R. Jakobsoni võitlusest kipub jääma pingeta kisklemise mulje, siis tuleneb see täiel määral mitte küllalt õnnestunud ülesehitusest ja liiga vähe kontsentreeritud käsitluslaadist, mitte aga sellest, nagu ei tunneks autor üldse lähemalt Jakobsoni tegevust. Ilmesti on Mait Metsanurga kontakt C. R. Jakobsoni elu ja tegevust käsitavate käepäraste materjalidega olnud üsna hea, sest üldiselt ei lange kokku mitte ainult tõelise Jakobsoni ja draama Jakobsoni teod kuni mitmete kontrollitavate piasjadeni, vaid tihti on dokumentaalselt tõendatav isegi sõnade ehtus. Sel puhul kerkib aga uuesti üles küsimus: millest siis see tuleb, et ajalooliste tõsiasjade silmaspidamisest hoolimata üldpilt Jakobsonist tundub ometi üsna valesti istuvat? Ja siis selgub, et viga pole siiski mitte ainult kompositsioonis ja liiga pikalises sõnastuses, vaid juba autori põhisuhtes oma ülesandega.

Välise tegevuse kirjeldusega, mille juures autor vastavalt oma maailmavaatele üht või teist momenti tähtsamaks hindab ja seda esile tõstab, võib teatud tingimusil piirduda ainult ajaloolane. Ajalooline ilukirjanik peab aga igal juhul väliste faktide kõnele lähenema ajalooliste isikute sisima olemuse kaudu. Jakobsonigi ilukirjanduslik käsitlaja peaks siis kõigepealt välja selgitama Jakobsoni inimliku olemuse ja alles selle kaudu mõista püüdma igat tema avaliku elu sammu.

Mait Metsanurk on protokollinud C. R. Jakobsoni ajaloolisi sõnu, kuid ta pole kuulatanud Jakobsoni sisekõnet ja seetõttu jääb draama peakangelane elutuks ühiskondlik-poliitiliste vaadete skeemiks. Ainult mõnel üksikul juhul vilksatah korra harv „eraeluline“ joon, et siis jälle ähmasseks kustuda. Veel rohkem inimlikkust vältiv on teiste, ligi paarikümne ärkamisaegse tegelase esitus, kes läbi kogu teose jäävadki ainult fraasideks paberil.

Võib-olla küll, et Jakobsoni ja tema kaasaegsete esitamine kogu nende inimlikkuses praegu ongi veel liiga varane, võib-olla et ärkamisaegse elu sidemed tänapäevaga on paiguti tõesti veel nii tugevad, et elavad isikud eraelu sissehaaravast teosest hakkaksid otsima kas meelitusi või haavamiisi. See asjaolu on Metsanurgale ainsaks õigustuseks, kui ta vaatluse asetab avaliku tegevuse pinnale.

Mängitav on „C. R. Jakobson“ vaevalt, dialogiseeritud ajaloon pole selle lugemine aga kaugeltki mitte hoopis kasutu.

Oskar Urgart.

Heinrich Heine: Saksamaa. Talvemuistend — satililine poem. Tõlkinud Ants Oras. „Noor-Eesti“ kirjastus, Tartu, 1935. 109 lk. Hind 2 kr.

See raamat on meie tõlkekirjanduses üks neid uudiseid, mis suudavad tekitada enese ümber põnevust ja näidata, et maailmakirjanduse eestindamine ei tarvitse sugugi olla eluvõõras ettevõtte — isegi mitte värssteoste puhul. Eesti keeles seda sädelevat ning nõtket satiiri lugedes võib küsida imestusega, miks on enamik muud õilsat kui ka „õelat“ kirjandust — meil kui ka mujal — tihti nii kohmakas ja vaimuvaene võrreldes Heine stroofidega. Ja ometi tundub „Saksamaa“ kõige oma virtuooslikkuse juures olevat nii lihtis ning loomulikult voolav, isegi hooletult koostatud!

Selle raamatu veetluse põhjusi otsides saaks vahest lähedale küllalt viljakaille avastusi, kui öelda, et temas on õilsus ja ülemeelikus, lüürika ja poliitika (lõppeks „vaim“ ja „elu“) üksteisega tihedamas ühenduses kui valdava osa teiste luuletajate loomingus. Igatahes satiiriku ja „naiivse“ lüüriku vastandlikkude omaduste tihedat ning orgaanilist ühinemist võib kujutella ainult harukordse, sügavais hingekihtides põhjeneva nähtusena. Heine luule enamiku siksakitsemine nende vastandpooluste vahel tundub säärase kujutelma kõrval vist küll paljudele liiga „õpituna“, koguni pealis-kaudse oskusena, rohkem kokkukombineerimisena kui ühtesulatamisena. Kuid selline tunne põhjeneb suuremalt osalt kirjandusliku kogemuse puudusel ja eelarvustel: puuduvad ju kõigepealt sakslased Heines maailmavaate saksalikkude süstemaatsust, mida enamasti nimetatakse ka „orgaanilisuseks“. Heine elutunde isikupärane „orgaanilisus“ ei sisaldu aga mitte tunnete ja temperamendi ning filosoofiliste mõlgutluste mugavas kokkusobitamises, vaid mõlema vastandi — meelte ja vaimu — erksuses ning selles põlemises, mis tekib nende kokkupuutest (või ka -põrkest). Heine ei ole kunagi püüdnud olla nn. „terviklik“ inimene. Seda usutavamalt inimlikuna ta mõjub kõiges oma erakordsuses. Ta on siiras hardumus, aga veel enam naermises hardumuse üle — ja lõppeks mõlema võimaluse tasakaalustamises kunsti kaudu. Sügavuse küsimus muutub siin peaaegu üleaaruseks. Küll aga saab ilmsiks, et just lõikav ironia on see vahend, millega Heine tahab puhastada teed inimesele ja inimlikule õiglusele. Viimane eesmärk annab Heine kunstirikkale luulele veelgi ulatuslikuma perspektiivi elu vaatekohalt.

„Saksamaast“ tajub tähelepanelik lugeja, et ta autor, juudi päritoluga poet, ei ole mitte üksnes naljapäraselt hakanud piitsutama ja torkima oma kodumaad. Ta sõnad isamaa-armastusest ei jää pelgaks ironiaiks: mõnes kasinas reas avaneb selle tundmuse haruldane sügavuspõhi, küll ilma sentimentaalsusega. Ja kogu raamatust jääb mulje, et kõigepealt võib küll satiirik armastada oma isamaad puhtalt, „õiglaselt“ — ning tagajärjekalt! Ta ei tarvitse teha kompromisse spekulantide isamaalusega ega maha salata patriootide kõrval inimest, kui just tsensuurilolud ei sunni selleks.

Igatahes võib imestada, milliseid „kroonu“-vastaseid teravusi oli Heine poemis läbi lasknud 1844. a. saksa tsensuur. Praeguse rahvusotzialistliku Saksamaa meelest on see teos küll kogu oma meelsusega täiesti ketserlik — kuigi oma klassilise vanuse tõttu kaitstud keelu eest. Muudel maadel aga ei muutu „Saksamaa“ kunagi muuseumiraamatuks, vaid jääb alati ergutavaks täiseks võitluses inimsuse eest ja spießerlikkude isamaamõistete vastu. Lugejat vaevalt häirib, et see tänini päevakajaline ja realistliku hoiakuga teos kasustab kolmel korral oma mõtete lavastuseks pikki unenägusid ning nägemusi, rääkimata põgusamaist hüppeist fantaasiamaailma. Selles avaldub romantilise kirjanduse traditsioon — ja Heine elav kujutlusvõime, millele sekundeerib ta tundeväljenduste hommikumaine intensiivsus, peaaegu taltsutamatus.

Paljusid neist tähelepanekuist Heine üle sisaldab ka raamatu sisukas saatesõna tõlkijalt. Kui asuda vaatlema teose tõlget ennast, siis tahaks alata märgitsusega, et Ants Orase viimase aja värsiestinduste arvustamine

paratamatult peab muutuma „üksluiselt“ kiitvaks. Kuid see ei tähenda ta tõlkimismeetodite üksluisust. Just „Saksamaa“ eestindis näitab, kuivõrd A. Oras suudab kohandada igakordse ülesande kunstilise iseloomuga oma värsi- ning keelekäsitluse võimeid ning neid kandvat erku lüüriulist vaistu. Tema käesolevas Heine-tõlkes naudime hoopis teissuguseid väärtusi kui Shakespeare'i-eestindistes. Sellele vaimukale ja huumorilopsakale laadile on küll lähedal „Loomingus“ ilmunud A. Orase tõlged Byroni „Don Juanist“. Kuid eestikeelses „Saksamaas“ pääseb veelgi paremini mõjule tõlkija hea vaist algupärandi ülemeelikusse tooni sisseelamiseks kuni suure väljendusvabaduse ja ühtlasi stiilikindluse saavutamiseni „ümberluuletamisel“. Riimileidlikkuse poolest võib aga käesolevat tõlget pidada otse haruldaseks teoseks. Siin ei ole mitte üksnes jäljendatud Heine riimikoomikat, vaid on omalt poolt tihendatudki efektide sagedust. Algupärandi riimpaarid à la „Suppen-Truppen“ on harilikult varieeritud sama tõhusaiks — „riisi-diviisi“, „kaabud — saabud“, „jaksa — Saksa“. Ent peale selle esineb eestindises võrdlemisi harilikkude originaali kõla- ja mõistevastete asemel tihti üllatusi, mis on saavutatud vabade mõttelisandite abil, reetmata seejuures Heine intentsioone. Näiteks 4. peatüki 8. stroofis riim „veis on — Eleison“ pro „verschlungen — gesungen“. Veidi kaugemal on muide stroof Lutherist oma mõjult tõlkes palju võitnud. Sääraseiks kõrgendusiks annab küll kaugeult rikkalikumalt võimalusi Heine avarastiililine satiir kui ta rafineeritult lihtsanäoline lüürika. Kuid „Saksamaa“ puhul ei saa esile tõstmata jätta ka tõlkija eriliselt õnnelikku kätt julgete vabaduste läbiviimisel, mis teeb kogu selle raamatu ainulaadselt elavaks ja laseb unustada paratamatuid tõlkekaotusi.

Igatahes jääb A. Orase eestindisest värskuselt maha O. Manninen'i kuulus soomekeelne tõlge, kuigi ta on tehtud üsna hoolikalt. Siin mõjub küll kaasa ka soome keele riimivaesus. Viimaseaegseis venekeelseis „Saksamaa“ tõlkeis kohtab päris värsked efekte, kuid seejuures jääb rütm lohakusse; eriti J. Tõnjanovi tõlkevärss sõidab liiga sagedasti lapergusil rattail. A. Orase eestindise puhul võiks meetrumi-muutuste kohta tähendada vaid seda, et vahest on ruumivõitmiseks veidi sagedamini kui algupärandis tarvitatud pikemat värsivarianti või tõstetud silbiarvu üksikute jambide muutmiselega anapestideks, mis Heineltgi teatavasti vahelduvad küllalt vabalt. Seda sujuvamalt ja hõljuvamalt mõjub aga tõlkes stroofide kirev liiklus.

H. Paukson.

Rudolf Paris: **Uuem eesti kunst.** Äärjooni eesti maali- ja raidkunsti arengust XIX ja XX sajandil. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1935. 111 lk. Hind 1 kroon.

See sümpaatse välimuse ja instruktiivse sisuga raamatuke, mida illustreerivad küllalt iseloomulikud rohked reproduktsioonid, on esimene katse pakkuda omaette teoses ülevaadet meie kunstiarengust XIX sajandi algult käesoleva ajani ja aidata kunstihuvilist, mida peaks olema iga haritud inimene, orienteeruda selle nii kirevaks muutunud avaldusis. Varem ilmunud sama sihti taotlevad kirjutised, R. Kangro-Pooli ja allkirjutanu sulest, jäid laiemale lugejaskonnale vähem kättesaadavaks, sest esimene neist oli mõeldud vaid selgitavaks tekstiks V. Thomson'i valguspiltide sarjale eesti kujutatavast kunstist ning ilmus masinakirjalise eratrükina, teine aga trükiti suures ja kallis koguteoses, mille laialdasemat levikut pidurdas juba ta hind. Nii on R. Parise raamat kutsutud täitma tunduvat lünka meie kirjanduses, liati kus ta haarab kaugemale minevikku, XIX sajandi algusse, käsitledes ka nn. balti kunsti lõppjärku, — äsjanimetatud autorid aga algasid oma vaatlust esimeste eesti rahvusest kunstnikega, Köleri-Weizenbergi-Adamsoniga — ja kus ta hiljem ilmununa ulatub ühtlasi tänapäevani.

Sajaleheküljeliselt teoselt, kus pealegi tubli osa ruumi varutud reproduktioonidele, ei saa oodata väga üksikasjalist ja kõikkülgset käsitlust. Seepärast on täiesti arusaadav, kui autor oma ülesannet piirab: sissejuhatuse järgi ta on leidnud tarvilikuks „kõrvale jätta küsimus formaalseist esteetilistest probleemidest, puhtkunstilistest vormistamise ülesandeist, ning jälgida enam seda, millist osa on etendanud üksikuil ajajärkudel eesti kunstnikkude loomingus meie sinne olustik“.

Selle viimase asjaolu — olustiku mõju loomingusse — tähtsaks pidamisega autor kaudsealt näib pooldavat vaadet kunstile kui ühiskonna-elu funktsioonile, vaadet, millest meie kunsti käsitlusele lähtunud ka varemad autorid. Ent kui R. Paris lõppsõnas on sunnitud tunnistama, et eesti nüüdisaia kunsti ühiseks iseloomulikuks jooneks on „formaalseile, puhtesteevilisile ülesandele pühendatud tähelepanu“, siis see omakorda kaudsealt tõestab seda, et side tegeliku ühiskonna-elu, olustiku ja kunstiloomingu vahel praegu on lõtv, sest ühiskond kogumikuna pole kunagi huvitatud formaalseist, puhtesteevilisist ülesandest kunstis, vaid oma mentaliteedi loominguliselt selgitatud kajastusest. Autor isegi lausub, et „eesti kunsti ühiskondlik väärtustamine, selle tihedam seondamine kogu rahvusliku kultuuriga pole arenenud sama intensiivselt kui nimetatud erialalised väärtused“ ning nõuab kunstide rakendamist riiklikkude ja ühiskondlikkude ülesannete teenistusse.

Seda nõuet ei saa küllalt sagedasti korrata. Esimene samm selle teostuseks aga on, et riik ja ühiskond meie kunstiloomingu saavutuste paremiku tunnustavad tehniliselt-formaalselt ülesannete kõrguseks ning ses asjas loomingulistele jõududele jätavad vabad käed. Mis aga puutub ühisesse, tervikulisse mentaliteeti, siis pole kahtlust, et kunstnik ühiskonna liikmena ja tänu oma hellamale organisatsioonile tabab seda peagi, kui midagi on tabada, ning on haaratud, kui ilmub midagi haaravat. Et aga meie kunstnikkude paremik tööpoolest on arenenud formaalselt ja esteetiliselt tunnustusväärse tasemeni, seda tõestab R. Parisegi raamat, kus tõmmatakse selle arengu äärjooni.

Raamatu algpeatükid käsitlevad nn. balti kunsti lõppjärku. Selle klassisistlik-realistlikust osast XIX sajandi algul saame kujuka pildi ning esitatud kunstnikud ja nende loomingu võimalused ja ulatus illustreerivad hästi toda olustikku, milles neil tuli töötada. Vähem õnnestunuks tuleb arvata autori võtet tolleaegse portreekunsti iseloomustamisel, seades seda vastamisi XVIII saj. portreega sel kombel, et nimetab seda nukuliselt ilusaks ja teatraalseks. Autor oleks pidanud meele pidama, et XVIII saj. tähtsaimaid saksa portretiste A. Graff, keda ta ise nimetab Eestis teotsenud juhtivaima kunstniku K. A. Senff'i õpetajana, ei ole nukuliselt ilus ega teatraalne. Ei saa ka väita, nagu teeb seda autor, et „inimlikum meeleolutaotlus ja isiku iseloomu edasiandmine eristas seda (XIX saj. algupoole) portreelaadi varemate aegade omast“. Kui autor siin mõtleb veel varemaid aegu kui XVIII saj., siis peame meelde tuletama nimesid nagu Fr. Hals ja Rembrandt, kelle portreed kantud just sügavast inimlikust meeleolust. Muidugi ei mõtle ma eitada, et XVIII saj. ja XIX saj. portree vahel on vahet, kuid seda seletab vahest paremini see asjaolu, et esimene oli aristokraatse, teine kodanilise mentaliteedi kajastaja, esimesele omane esinduslikkus ja paatos, teisele asjalikkus ja kainus, esimene orienteeritud maaliliselt, teine lineaarselt.

Biedermeierlikule realismile järgnenud ajastut balti kunstis nimetada romantismiks on vist liiga palju öeldud. Mulle tundub, et romantismi Lääne-Euroopa mõttes eesti resp. balti kunstis pole õieti olnudki. Mida siin harastata, oli pigem vist küll ainult biedermeierlikust ajastust pärineva sentimentaalse elemendi veelgi sentimentaalsem vesistus. See ei käi Fr. L. v. Maydell'i kohta, kes oma kompositsioonidega eesti muinasajast üldse on erandlikuks nähtuseks balti kunstis. K. T. Neff aga oma stseenidega eesti

talupoja elust on vaid järelkaja XVIII saj. lamburipildist. Kogunisti ei saa leppida A. Weizenberg'i käsitlusega romantilise voolu esindajana skulptuuris. Autor püüab küll kõnelda Weizenbergi „romantilisest ainekäsitusest“ ja tema „uusklassilisest vaimust“, mis minu arvates on ühendamatud mõisted, ent lõppeks võidab autori silm välispidise ja väljast pärineva süsteemi ning ta ütleb Weizenbergi skulptuuri kohta päris õigesti, et see esitab „rahulikku ja harmoonilist kogumuljet“; see aga on otse romantilise kunsti vastand.

Pigem võiks kõnelda romantismi järelkajadest J. Köler'i kunstis, kui mõelda teostele nagu „Ärkamine nõidusunest“ ja „Loreley needmine munkade poolt“, tõsi küll, esitatud mitte enam ürgse tunde värskusega, vaid akadeemilise õpitud ja teadliku oskuse bravuuriga. Üldse on minu arvamise järgi akademism rohkem nähtus tehnilisest kategooriast ja seepärast ei taha ma hästi leppida R. Parisega, kui ta kõneleb akademismist kui mingisugusest kunstisuunast. Kunstisuuna all mõtleme ikka nähtust mentaliteedi vallast, akademismil aga ei ole mentaliteeti ega tõekspidamisi, mille eest ta võitleks; akademism pigem on neutraalne, ning siamaale on veel iga kunstisuund muutunud akadeemiliseks alles siis, kui ta sisemine aktiivsus surnud, ta uudus haihtunud; ning peale selle akademism on tehniliste saavutuste talletaja ning hooldaja. Kui ma seda siin ütlen, siis mitte sellepärast, et R. Paris asju õigesti ei näeks või ei tunnetaks, ei, ta näeb õigesti, ainult mõnikord ta nimetab asju ekslikult, siis kui ta püüab neid mahutada väljastpoolt pealepandud valmi süsteemi raami.

Parimaid peatükke raamatus on nüüd järgnevad käsitlused „realistlikust suunast möödunud sajandi II poolel“, mille peaesindajaiks meie „düsseldorflased“, ja, üle minnes XX sajandi kunstile, „kaasaegsete vanemast põlvest“. Õigusega rõhutab autor esimeses, et „meie rahvuslik aines- tik kitsamas mõttes pole varem ega hiljem saanud nii suure tähelepanu osajärgiks kui selle voolu kestvusajastul“, ja teises sama õigustatult ta tõstab esile K. Mägi keskse kujuna ning algatajana puhtmaaliliste ja koloristlikude probleemide alal, mis meie tänapäevases kunstis mängivad nii suurt rolli. Ent nii nagu eespoolnimetatud Maydell ei passi balti sentimentaalsesse kunstijärku, nii sobimatu on Kr. Raua käsitlus peatükis, milles juhtiva mõttena esitatakse eesti kunstnike huvi pöördumist Pariisile ja prantsuse kunstile. On nähtusi, mis ei lase end painutada üldisse skeemi. Nii ei saa ka N. Triigi loomingut viia ühe formeli alla, kõlaga see „uusromantiline“ või teisiti. Autori püüd leida laiemalt haaravaid formeleid, et hõlbustada orientatsiooni, on kõigiti tervitatav, kuid Triigi puhul, kelle looming on minu arvates lõhestatud ratsionaalsesse (portreed) ja irratsionaalsesse (kompositsioonid) ossa, üks vaatlev, teine mõtisklev, see püüid on põhjustanud kobavaid väljendusi, olgugi et ka siin R. Paris näeb väga õigesti olulist, kuid süsteemi ja formeli ühtlase säilitamise soov keelab säära- stel puhkudel leidmast õiget sõna.

Keerukaim ülesanne autoril oli lahendada vähestel lehekülgedel „kaasaegsete noorema põlve“ käsitelu. Et see põlvkond on kujunenud üsna rohkearvuliseks ja mitmekesiseks, kasustatav ruum aga napp, siis oleks kergesti võidud sattuda paljale nimede loendamisele. Ometi on autoril õnnestunud tunnustusväärse kombel liigitada see põlv rühmadesse, mille tähtsamaid esindajaid ta iseloomustab üksikasjalisemalt, leides vähem tähtsaile siiski küllalt karakteristlikke formeleid. Et ta siin olustikukirjelduse kõrval ei pääse mööda ka kunstisuunalisist märkmeist, on arusaadav, kuid teistpidi ka teretulnud, sest ainult selle kaudu võimaldub ülevaade neist ristlevaist taotlusist, mis meie kunsti tänapäevale omased. Ainult ühel puhul ei saa ma autori arvamusi jagada, nimelt kui ta seletab, et E. Adamsonile, N. Kullile ja K. Tedrele olevat ühteviisi omane „tugev ainekarakteristika“, Tõsi, Adamsoni ühe möödunud perioodi kohta, siis kui ta maalib ateljeenurki mõne kipstorsoga, võib seda lausuda, kuid paari viimase aasta tõis

Adamson ainekarakteristikale minu arvates ei pööra kuigi suurt tähelepanu, seevastu ta püüab ainekarakteristikale abil dematerialiseerida. Kull aga ainekarakteristikast pole kunagi hoolinud: puud ja taevad ja suits ta lõuendeil omavad sama „krohvitud“ struktuuri, nagu majade seinadki. Teder aga on jõudnud teatud ainekarakteristikale, kui seda nii võib nimetada, ainult ühel juhul, ja sedagi alles viimasel aastal, nimelt maalides maastikku nähtuna läbi aknaklaasi; muidu aga on talle minu arvates omane peamiselt vaid värvimeel.

Suurim ebakoht, mis ähvardab meil tänapäeval kujutavat kunsti käsitleva teose loetavust, on puudulik ja kujunemata terminoloogia. Seda ebakohta kahjuks pole suutnud ka R. Paris kõikjal vältida. Eriti raamatu lõpu poole, kus paratamatult on tulnud anda ruumi ka kunstiteoreetilistele arutlustele, osutub ettevalmistamata lugejale vist mitte kergeks jälgida autori mõttekäike, sest terminoloogia kujunematus on põhjustanud sageli sama sõna tarvitamist mitmesuguses tähenduses. Näit. esineb sõna „aine“ mõnikord süžee mõttes (ainekäsitlus, ainetölgendamine jne.), mõnikord aga materaia mõttes (värviaine rakendus). Väga sageli tarvitab autor sõnu „tunnetus“ ja „tunnetamine“, ent ka mitte järjekindlalt: vahel see näikse märkivat looduse vormide-värvide otsest tajumist, vahel aga toda laadi või maneeri, kuidas see või teine kunstnik looduse vorme-värve edasi annab — kujutab, vastavalt n. ü. oma kunstilisele maailmavaatele. Ühel kui teisel puhul minule sõna „tunnetus“ ei paista just õnnelikuna, sest kunstniku „tunnetus“ on alati subjektiivne, teadlase oma aga taotleb objektiivsust. Taotledes oma karakteriseeringuis samuti teadusepärast objektiivsust, autor mõnel puhul on sattunud liigsesse abstraktsusse, mis kohati arusaamist raskestab. Kõneldes skulptuurist, autor näit. seletab, et mõningais teoseis mõjuteguriks võivad olla „sisevorme koondunud tugevad kontrastid“; karakteriseerides A. Starkopf'i ta kirjutab, et kunstnik rakendab „seesmist vormipindade vastandlikke seadeldusi“, kuna „sisevorme tunnetamist peetakse vähem silmas“. Seda laadi lausetega ettevalmistamata lugejal vist on kaunis tšäär toime tulla.

Üldiselt aga on R. Parise sõnastus selge, kaine ja asjalik, säärase populaarse teose jaoks koguni liigagi asjalik: ta ei lähe kusagil eriti soojaks. See aga vist poleks olnud üleaarune, et ergutada meie publikut, kes kujutava kunsti suhtes võrdlemisi ükskõikne, elavamale suhtumisele ja osavõtule.

Piirdun nende ääremärkustega R. Parise teose kohta, mille ilmumist märgitud ebakohtadest hoolimata tuleb kõigiti tervitada, sest see on esimene ja ainuke, mis meie publiku laiemale ringidele on suuteline pakkuma vajalist informatsiooni ja orientatsiooni.

Hanno Kompus.

Eesti rahvuslikud suurmehed, I sari. Kirjastusühing „Kooperatiiv“ Tallinn, 1935. a 48—56 lk. Hind 50 senti.

Friido Toomus: Villem Reiman.

K. A. Hindrey: Kindral Ernst Põdder.

Joh. Lehmann: Jaan Adamson.

Jaan Pert: August Weizenberg.

K. Mihkla: Eduard Vilde.

Andres Päri: Jüri Vilms.

Alljärgnevais põgusais ridades ei saa analüüsida ega vaadelda selle esimese sarja igat numbrit üksikult — selleks kuluks kümneid lehekülgi —, vaid võime ainult küsida, kas ja mil määral on see sari vastav meie noorsoole, kellele ta on määratud. Noorsoo mõiste on väga lai: selle all

võib mõelda alg-, keskkoolis, gümnaasiumis ja ülikoolis õppivat noorsugu, neist aga igauks vajab omakohast literatuuri. Käesolev seeria, nagu toimetaja on seletanud, on mõeldud vanemale algkooli ja algkooli lõpetanud rahva- ning töölinnoorsoole — seega noortele umbes 12—16 a.

Ilmunud esimeses sarjas pole aga enamik autoreid küll kahjuks seda arvestanud, et nad kirjutavad neis aastais noortele. Kõige kaugemal noorsoole määratud biograafilise literatuuri nõudeist seisab Jaan Adamson'i elulugu. See töö oma käsitlusviisilt võib olla määratud kõigile teistele, aga mitte noorsoole. Neis aastais noorsoole ei ütle midagi üksikasjalised ja täpsad arvud, vaid noorsoo raamat peab pakkuma selgejoonelist piltide esiletõstmist ja tabavat, iseloomustavat kirjeldust. Adamsoni eluloo autor J. Lehmann aga esitab arve üksteise järele nagu mõnes teaduslikus uurimuses. Seesuguses arvude labürindis võib eksida noor nii, et tal kaob huvi sellise eluloo lugemiseks. Kõige enam noorsookohased on Eduard Vilde ja Jüri Vilmsi elulood. Üldiselt aga esineb kõigil autoritel puudus, et ei kirjeldata ega tõsteta esile seda miljööd, kus neil suurmeestel tuli töötada, mis aga oleks hädavajalik, et kujukalt tõsta esile ühe või teise suurmehe kuju ja võitlusi. Noorsugu ei suuda ega oska saada aru suurmehest, tema püüdeist, sihtidest ja võitlusist, kui nad ei tunne suurmeeste kaasaega. Keskkonda ja aega, kus suurmees on teotse nud, võidakse aga tõsta esile ainult siis, kui autor on põhjalikult uurinud ja töötanud esitelu kallal. Noorsoole määratud suurmeeste eluloo autor peab kõige põhjalikumalt tundma uuritavat ala ja sellest esitama seda, mis on noorsoole kohane.

Villem Reimani eluloost kirjutatakse siin teisel.

Omapärasem kogu sarjas on K. A. Hindrey Ernst Põdra elulugu, mis on pühendatud P. elu vaatlusele meie iseseisvuse ajal; P. varasem elu ja tegevus aga on toodud ühel leheküljel. Hindrey'l on kahtlemata andi noorsoole jutustamiseks; kogu tema jutustus põhjeneb peamiselt mälestustel Põdrast kui sõbrast. Hindrey on siiski olnud liiga subjektiivne oma hinnangus. Võtame näit. lk. 38. „Tema hirmsatele näoomuustestele vaatamata, tema karmidest kulmukortsutamistest ja murdja grimassidest ning mõningaist mõirgamistest hoolimata paistab alati läbi tema kuldne pehme süda. Süda, mis minu maitse järgi oli sageli liigagi pehme.“ Keskkustel les inimestega, kes hästi on tundnud P., ei julge keegi kirjutada sellele väitele alla.

F. Toomus ja K. A. Hindrey esitavad oma suurmeestest ainult positiivseid külgi, A. Päril aga julgub tungida Vilmsi perekonnaellu ja öelda ka, et Vilmsi abielu ei olnud õnnelik (lk. 29). Noorsoole tuleb öelda tõtt, anda kuhu inimesest, nagu ta elas ja teotses.

Kõige rikkalikum allikmaterjal on olnud kasustada A. Pärilil (vrd. A. Tammann'i „Jüri Vilms“, Tallinn, 152 lk.) ja on lisandatud ka ühte teist uut. Jaan Pert'il on olnud kahtlemata tänuväärseks aineseks Weizenbergi autobiograafia, millest J. P. juba varem katkeid avaldanud (vt. näit. „Olion“ nr. 3, 7/8, 12 — 1931). Teistel autoritel, näit. F. Toomusel ja K. A. Hindrey'l, pole olnud kasustada selliseid koondatud allikmaterjale, mis on mõjunud ka tööde koostamise mitesoodustavalt.

Hoolimata siin või seal esinevaist eksimistest ja puudustest, võib ilmunud eesti rahvuslike suureste esimest sarja siiski soovitada igale noorele, kooli- ja avalikule raamatukogule. Kuigi käesolev seeria on mõeldud algkooli- ja rahva-noorsoole, võib ta rahuldada ka keskkooli õpilaste huve. Kui see eesti suurmeeste elulugude seeria leiab teed noorte juurde, kuhu ta peaks viidama, siis võib loota, et noorsool jääb vähem aega ja võimalust kõita end „kollase“ kirjandusega. Seeria kui sellise ilmumist meie noorsookirjanduses tuleb tervitada, kuid jääks soovida, et järgnevad sarjad, milliseid peab tulema neli, oleksid enam noorsoo kohased, tõeliselt noorsoole määratud elulood.

Al. Loring.

Villem Reimani elulookatse puhul.

Friido Toomus: Villem Reiman. Eesti kriitilise rahvusluse isa. (Eesti rahvuslikud suurmehed I sari nr. 1.) Kirjastusühing „Kooperatiiv“, Tallinn 1935. 48 lk. Hind 50 s.

Eluloolisi seeriaid ja eluloolisi üksikteoseid tärkab viimaseil aastail otsekui noort rohtu peale vihma. Käesoleva, V. Reimani elulooga avatava „Eesti rahvuslike suureste“ elulugude seeria kavatsusest oli läinud talve jooksul ühel ja teisel puhul kuulda. Niiud on esimesed anded päeva-valgel. Peab tunnistama — idee on realiseeritud nobedasti. Kuid kas hästi või halvasti?

Seeria toimetaja seletust mööda, kes ise on eelistanud anonüümseks jääda, pidi uus seeria määratud olema eeskätt õppivale noorsoole ja loe-tav olema isegi algkooliastmel. Esimene number pole veel suutnud vii-mast ideaali täiesti saavutada. Esitus on ikkagi liiga süstemaatiline, arutlev, iseloomustusi sõnastav, seetõttu veelgi liiga teoreetiline ja abstr-aktne 11—12-aastastele lastele. Tolle lugejaskonna jaoks oleks sobi-vam ainet esitada jutustisena, elavate, värvikate üksikpiltidena tegelase elust. Sääraselt kirjutada on muidugi raskem. Ja mis peaasi — peab olema kohast kontrollitud ainekku, mida tarvilisel määral leidub vaid üksikute tegelaste kohta.

Üldmuljes mõjub F. Toomuse „V. Reiman“ siiski sümpaatselt. Autor näib evivat eeldusi säärase teoste kirjutamiseks. Tal on ladus ja elav stiil ning ilmseid võimeid kujutatava isiku iseduse intuiitivseks taba-miseks. Ta on materjaliks tarvitanud peamiselt trükitud andmeid Rei-mani tegevuse kohta ja mälestuspäevlikke hinnanguid ta tööst ja saa-vutisist, kuid esitab seda ainekku elavamalt kui ta eeskujud ja lisab sellele mõnevõrra ka enda kogutud andmeid ja oma leitud seisukohti. Ise-loomustuste hulgas kohtame siin ja seal tabavaid ja sügavale küündivaid mõttevälgatusi, millest näha, et isik ja aine autorit on süitanud ja ta intuitsiooni tiivustanud.

Ometi näitab seegi teos kujukalt, et raske on kellestki tegelasest kir-jutada täiesti usaldusväärset elulooülevaadet, kui isik on teaduslikult uurima-ta. Mis viga oleks kirjutada Reimani igas laadis ja ulatuses, kui meil käes oleks ta põhjalik monograafia ja sellele lisaks veel mõningaid süven-datud erialalisi käsitlusi. Sellela on iga populariseeriv autor hädaohus siin ja seal libastuda, nii nagu ka kõnealuse brošüüri autoriga on juhtu-nud. Seni kui esitatakse üldtuntud faktilist materjali, on asi üldiselt korras. Kui aga asutakse seda materjali väärtustama, sellele konkreetset tausta kujutama, üksikuid fakte süsteemi seadma ja kui seejuures selgub, et puuduvaid vahelülisid usaldusväärsest allikast võtta ei ole jne., siis ei jää libastumised tulemata. Lünki püütakse kõrvaldada mälestusandmete hankimisega üksikisikult, aga teated, mis ainult ühelt või ka paarilt isi-kult suusõnal on saadud, ei tarvitse olla veel faktid, kui mitte mitmekilgne kontrollimine neid selleks pole teinud. Eriti säärase liikuva tegelase pu-hul, nagu on V. Reiman, kelle elu on sündmusist, püüdeist, teotsemisist, harrastusist rikas, on asjatundlik sisseelamine seotud tõsiste raskustega.

Näil või muil põhjusil eriti käesoleva eluloo 2. peatüki „Esivanemaist õpilaspõlveni“ algus otse kubiseb eksimusist ja ebatäpsusist.

Lk. 7. öeldakse: „Kui Reimani vanaisa eelmise sajandi alul sai Suure-Kõpu mõisa maade ümberkorraldamisel Kõpu jõe ääres Tõramaa külas „Paohaua“, hilisema „Pauna“ rendikoha, siis koosnes selle ala ainult metsadest ja luhast, mis midagi ei teadnud veel inimeste kätetööst“. — Siin on ühes lauses rida eksimusi; mitu asja ja mitu kohta on aetud segi: 1. Kõpu jõgi voolab Suure-Kõpu kiriku alt ja asub 17—18 km eemal Reimani kodukohast. Selle jõe ääres pole Reimani esivanemad kunagi

elanud. „Pauna“ talu asub hoopis Halliste jõe kaldal, metsade taga, 16 km kirikust. 2. Asustusala, kus asub „Pauna“ talu, ei ole iial nime-
tatud Tõramaa külaks. Tõramaa asub „Paunast“ Halliste jõge pidi 9
km allpool ega olegi õieti mingi küla, vaid endise suure metsavahitalu
nimetus, mis nüüd on jagatud neljaks. See Tõramaa on V. Reimani esi-
vanemate vanim teada olev asukoht, kus kirikuraamatute ja revisjonileh-
tede andmeil elas viimsena V. Reimani vanavanaisa Ado metsavahina ja
kust V. Reimani vanaisa (pärimusteateil) noores eas Suure-Kõpu mõisniku
poolt ära toodud praeguse „Pauna“ kohale. „Paunat“ ühes lähema üm-
brusega nimetatakse praegu Tipu ja see koosneb 5—6 talust ja koolima-
jast. Tipust paar km allpool algab pikk Piiri- või Kõduküla, mille jätkuks
ongi Tõramaa. 3. Täpsamalt võttes polnud V. Reimani vanaisa „Paunale“
asumine tingitud mitte „mõisa maade ümberkorraldamisest“, vaid Suure-
Kõpu eramõisa ja Väike-Kõpu riigimõisa maade piiri kindlaksmäärami-
sest, kusjuures Suure-Kõpu mõis oma piiri tervelt 9—10 versta on sun-
nitud olnud tagasi tõmbama ja piiriga ühes ka oma metsavahi uude kohta
asutama. 4. Reimani kodutalu nimenäht on „Paohaua“ hoopis erandlik
nimetus. Vanemais revisjonilehtedes esinevad nimed „Paunahauda“ ja
„Paunhaua“, 1858 juba „Pauna“. Kirikuraamatuid leiame näit. 1826
„Paunauve“, 1827 „Paunhaua“, 1854 (revisjonilehtede eeskujul) „Paun-
haua“ ja mõni aasta hiljemini „Pauna“. Kogukonnakirjas esineb juba
1856 „Pauna“. 1882 välja antud V. Reimani ristimistunnistusel tarvitab
Viiljandi-Kõpu kirikuõpetaja A. Vestrèn-Doll talunimena erandlikult „Paut-
haua“. Kõige selle põhjal võiks „Pauna“ talu nime vanima üldisima ku-
juna arvesse tulla „Paun(a)haua ~ Paunhaua“, igatahes mitte „Paohaua“.
5. Kust teab autor, et „Pauna“ talu rajamisel talu maaalal oli luhta?
Tõenäolisem on, mida ka perekonnatraditsioon kinnitab, et rajatava talu
maid kattis üleni mets ja et põlismetsa sisse hakkas Reimani vanaisa Jaan
laikudena tegema põldu ja luhta, võideldes sealjuures karudega, nagu ju-
tustab sama traditsioon. Halliste jõel pole vist üldse olnud loomulikku
luhta, vaid mets on ulatunud jõeni, nagu kohati veel praegugi.

Edasi jätkatakse: V. Reimani esivanemad olnud töökad, kõlblalt
laitmatud ja sügavasti usklikud. — Ei ole põhjust vastu väieda, kuid väi-
kese mõra lööb siiski ta esivanemate kõlblusse, kui kirikuraamatus näikse
lugada olevat, et V. Reimani vanavanaisa Ado 1818. a. kirikupostis peksa
on saanud ja et revisjonilehtede andmeil sama Ado 1810. a. vist mingi süü-
teo pärast ühes poja Tiiduga ära on karanud.

Samal leheküljel lisatakse, et Reimani vanaisa olnud mehine mees, ees-
kujulik vennastekoguduse liige ja jätnud surres oma pojale Tõnisele, V.
Reimani isale, päranduseks soometsast üles haritud põllud. — See kõik,
eriti viimane, võib minu arvates ainult osaliselt õige olla. Teateid V.
Reimani vanaisast Jaanist on üldse napilt. Kohapealne vanem rahvas
ja kohalik perekonnatraditsioon ei mäleta Paunhaua Jaani vennastekogu-
duse harrastusest midagi, seda enam teab ta sellest pajatada Pauna Tõ-
nise suhtes. On igatahes kindel, et Tõnis inimesena oma isast igati üle
on ulatanud, nii et tänapäevalgi teab temast vesta kogu kihelkond, ka
need, kes teda ennast pole näinudki, Jaani kohta aga pole perekonnapäri-
musiski kuigi palju säilinud. Et Jaan Tõnisele oleks pärandanud „Pauna“
haritud põllud, on kõige vähem tõenäoline. „Paunale“ asumine on sündi-
nud 1810. a. paiku. Ja juba 1834 sureb Jaan 49 a. vanuses. Perekonna-
pärimuste andmeil on ta olnud metsavaht ja sellena rohkem jahi- kui põl-
lumees, nii et tema elu lõpul talu põllupind eriti suur ei võinud olla. Sama
perekonnapärimus tunnistab mitte Jaani, vaid Tõnise „Pauna“ maade pea-
miseks kultiveerijaks; tal ei olnud enam metsavahi kohustusi ja tema pere-
meheaeg oli ka üllatavalt pikk — oma 50—60 aastat.

Lk. 8. väidetakse: Reimani isa olevat surnud „kehaliselt ja vaimliselt
värskena kaheksakümne aasta vanuses“. — Tõeliselt suri ta 88-aastaselt

(a. 1906), oli elu lõpul mitu aastat päris pime ja suri vanadusnõrkusse Üldiselt on küll õige, et ta tõesti kõrge vanuseni oli kõbus ja töövõimeline.

Samal leheküljel edasi öeldakse Tõnisest: „Igal pühapäeval varahommikul algas ta jalgsi teed 15 versta kaugel olevasse vennastekoguduse palvelasse, kus ta pikemat aega oli ettelugejaks“. — Siin on jälle terve rida ebatäpsusi ja eksimusi: 1. Reimani vennanaine Kõpust jt. teavad rääkida, et kirikus käimine enamasti toimunud üle nädala, mitte igal pühapäeval. 2. Enamasti on ta juba laupäeva õhtul kodust lahkunud ja õõ kiriku lähedal sugulaste või usuvendade juures veetnud. 3. Jalgsi on ta käinud peamiselt neil aastaajul, mil hobusega läbipääs olnud raske või võimatu. 4. Taki koolimaja, kus palvetunde peeti, pole „Paunalt“ mitte 15, vaid ligi 20 versta kaugel. 5. Kõpu kihelkonna rahva mälestuses pole Tõnis kunagi ettelugeja olnud, ka lauluand olnud tal väike.

Ja ikka veel edasi samal leheküljel loeme ekslikke andmeid: „Esimesest abielust sündis kaks poega, teisest tütar ja noorimana poeg Villem 9. märtsil 1861. aastal“. — Tõeliselt on lugu nii, et esimesest abielust sündis Tõnisel ainult üks poeg, teisest aga tervelt 3 poega ja 3 tütar. Seejuures polnud Villem perekonnas noorim, vaid elviimane, kuues laps.

Veel öeldakse eelmisega ühenduses, et V. Reimani õdedel-vendadel polevat olnud seda andekust ega energiat, mis Villemil, need olnud „üldkõikse loomuga ning vaiksed töönimesed“, vastandid Villemile. — Seegi on julgelt öeldud. Kas on autoril selle tõendamiseks usaldusväärseid andmeid? Kas julgeme siin autorit uskuda, kui näeme, et ta isegi seda ei tea, kui palju V. Reimani õdesid-vendi oli, kuidas saab ta siis nende andekust ja iseloomu hinnata.

Lk. 11 vajaks korrektuuri järgminegi lause: „Kuni hilisema üliõpilasajani töötab ta suveti päikese tõusust loojaminekuni kodustel nurmel...“. Eakamailt sugulasilt saadud teateil näib olevat nii, et üliõpilasajal V. Reiman enam järjekindlalt kodus ei tõotanud. Igal suvel viibinud ta 2—3 nädalat oma tädi ja venna pool Kõpu-Pauskal õppimas, kord ka Kolus jm. Muidugi, kui ta kodus oli, pidi ta kõigis töödes kaasas olema.

Lk. 19 märgitakse, et a. 1886 algas V. Reimani kaastöö Hermannil „Postimehes“: „Reas artiklile haarab ta Eesti kultuuri, ajaloo ning kirjanduse küsimusi, mis autori noorusest hoolimata oma keelise värskuse ja sisulise tuseduse poolest kaugelt ületasid tavaliste ajalehekirjutiste taseme“. — Et V. Reiman „Postimehes“ kaastööd 1886. a. alustas, seda peame uskuma, sest et Reiman ise seda väidab. Aga milline on see kaastöö? Oleksin huvitatud ja tänulik, kui F. Toomus mulle „Postimehe“ 1886. aastakäigust kätte juhataks selle „rea artikleid“, milles käsitletakse Eesti kultuuri, ajaloo ning kirjanduse küsimusi ja mis „keelilise värskuse ja sisulise tuseduse poolest kaugelt ületasid tavaliste ajalehekirjutiste taseme“.

Lk. 21—22: „Esialgelt Reiman jääb Kolga-Jaani 1889. a. septembri lõpuni. Rathleff [peaks olema Rathleff] paraneb jälle ja Reiman asub paariks kuuks Valga-Luke kogudusse... [Ta on võitnud koguduse lugupidamise]... ja varsti peale ta lahkumist hakatakse kavatsema tagasikutsumist. Koguduse õpetaja uuesti haigestudes tuleb ta tagasi, ning kui see ametist lõplikult loobub, siis õnnistatakse Reiman 16. det. 1890 Kolga-Jaani õpetajaks“. — Seegi asjaolude kujutus on mitmeti vildak: 1. Reiman töötas Kolga-Jaanis aprilli lõpust kuni 14. VIII 1889 Rathleff'i asetäitjana ja 14. VIII 1889 kuni septembri lõpuni 1890 abiõpetajana; mingit lahkumist ega tagasitulemist 1889. a. ei olnud. 2. Et Reiman 1889 ei lahkunud, siis ei saadud hakata teda ka varsti tagasi kutsuma. 3. Reiman lahkus küll Kolga-Jaanist ajutiselt, nimelt septembris 1890 Valka, kuid ei tulnud tagasi mitte Rathleff'i haigestudes ja mitte ta asetäitjaks ega ka ta loobumist ootama, vaid juba kui Kolga-Jaani koguduse patrooni poolt kutsutud uus õpetaja. See V. Reimani ajutine lahkumine, mis sündis alles peale

seda, kui Rathleff konsistooriumi poolt parandamatu haiguse tõttu oli vabastatud kohalt ja uued valimised seisid ukse ees, oli vaid valimiseelne faktiline samm.

Lk. 28: Reiman püüdnud oma kurikuulsa palvepäevajutluse (mille pärast ta „Valguse“ sõnumi põhjal oli eeluurimise all) Võrtsjärve ääres. — Palvepäeva jutlus peeti ikkagi kirikus. Nii vara kevadel polekski mõeldav jutlus lageda taeva all! Üldse pole kogu lõige V. Reimani tagakiusamisest vene vaimulikkude ja riigivõimu poolt küllalt täppis.

Lk. 31: V. Reiman toetanud K. A. Hermanni võitluses A. Grenzsteiniga. — Kas pole see põhjendamatu väide? 1890 ja vist 1891 teeb Reiman kaastööd veel kummalegi lehele, 1892—1896 ainult „Postimehele“, kuid selle kaastöö seas pole midagi, mis oleks Hermanni toetamiseks sihtud Grenzsteini vastu.

Lk. 32: „Samal aastal [1890] asutab ta Kolga-Jaanis karskusseltsi „Eesmärk“. — Seegi väide ei taha õige olla. „Eesmärgi“ asutamiskoosolekust 5. VIII 1890 ei võtnud V. Reiman üldse osa. Ka asutamiseelloos teda ei mainita. Asutajate nimistus teda ei ole. Küll astub ta liikmeks kohe peale asutamist — seltsi teisel üldisel koosolekul 26. VIII 1890 mainitakse Reimani juba kui liiget, kuid alles eestseisuse koosolekul 2. IX 1890 kinnitatakse ta liikmeks võtta. Missugune oli ta varjatud osa seltsi asutamisel, see on praegu täiesti lahtine küsimus.

Lk. 32: „Ta esteetilised hinnangud, ta kirjandusarvustuse katsed on vildakad“. — Seda ei tohiks enne mitte väita, kuni ta kirjandusajalooline ja kirjanduskriitiline tegevus pole läbi uuritud. Arvan, et selle ütlusega tehakse Reimani liiga.

Lk. 43: „Oma lapsed saadab ta eesti õppekeelega gümnaasiumi Tartu ning õhutab Viljandis progümnaasiumi kujundamist täieliseks gümnaasiumiks.“ — Lastest õpib vanim tütar Helmi Helsingis ja poeg ei saanud ka „eesti õppekeelega gümnaasiumis Tartus“ õppida, sest et poiste jaoks seesugust polnud. Viljandis polnud Reimani teeneks mitte ainult progümnaasiumi edasiarendamine (tegelikult polnudki see vist Reimani teene), vaid hoopis Viljandi Hariduse Seltsi ja selle kooli ellukutsumine ja seltsi esimehena nende juhtimine 5 aasta jooksul.

Need on jämedamad silmahakanud faktilised eksimused. Hinnangud toetuvad sellele, mis V. Reimani kaastöölised ja kaasajastajad temast juubeli- ja mälestuskirjutis juba on avaldanud, ja seetõttu tunduvad põhivaated üldjoonis õiged. Eriarvamusi ju oleks nendegi puhul, näit. ta abi-eluprobleemi kohta (selle mõju ta töövõimalustesse, ta tervisesse), haiguse mõju kohta ta loomingu väärtusse (autor väidab: „Haiguse ajal ta on andnud oma kõige väärtuslikuma“) jne., aga hinnangute puhul avalikult polemiseerida viiks pikale ja mõne küsimuse tõepärasust käsitlest peetaks ehk praegu veel ebasüüdsaks. Mõni külg Reimani tegevuses on jäänud rõhutamata: ta laialdane ja algatusrikas majanduslik teotsemine Kolga-Jaanis, ta eeskujuliku põllumehe osa, ta isiklik elukorraldus, ta hoolekandeline tegevus koguduses jmm.

Kokkuvõttes ei jäta teos üldiselt halba muljet, vaid on mõnuga loetav. Kahjuks aga sisaldab ta lubamatult palju eksimusi ja küsitavusi üksikasjus ja vaieldavaid seiku otsuseis. Ka on teosele takistav talle määratud ülesande täitmisel autori iseloomustamise liigagarus selle asemel, et iseloomulisi fakte endid lasta kõnelda, mis eriti sellele lugejaskonnale, kellele raamat mõeldud, oleks olnud teretulnud. Autorile ei tahaks just etteheiteid teha — selle taskuraha eest, mis kirjastus seesuguse brošüüri autorile maksta võib, ei sünni nõuda põhjalikku süvenemist. Tuleks aga küll hoiatada soliidseid kirjastusi kirjutama avatlemast ja tulipalavalt välja andmast teoseid, mis eeltööde vähesuse ja süvenemisevõimaluse puudumise tõttu peavad paratamatult jääma ebaküpseks ja levitavad valeandmeid.

Meie senise kultuurielu kurbloolisemaid külgi on see, et ollakse harjunud või sunnitud tegema töid pealiskaudselt ja ülepeakaela. Kvaliteet ei ole meil veel veres. On mingi töö valminud, tuleb kohe asuda seda kohendama ja ümber tegema. Väärtloomingu rikkusest ükskõik mis alal ja laadis ei saa meil veel juttugi olla. Ja kas pole seegi mitte võõriti püüde, kui vanal pealiskaudsuse põhimõttel koostatud rahvusliku suurmehe elulooga tahetakse uues põlves väärtuslikumaid püüdmusi ja harjumusi esile kutsuda?

August Palm.

Paul Ariste: Wotische Sprachproben. Tartu 1935. Äratrükk „Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatust“ 1933. 85 lk. 8° (= Eesti Keele Arhiivi toimetused 4).

Käesolev kirjutis on täielik, sisu järgi korraldatud üheainsa isiku, vadjalase Kigoria (Grigori) Kuzmin'i jutustatud ainek, mis pärit Kattilast Pummala külast. Jutustaja ise elab nüüd Eesti-Ingeris Kaliivere külas, kuid kirjapanud on sooritatud Helsingi ülikooli foneetilises laboratooriumis. P. A. kirjutis taotleb ühel hoobil nii keele-foneetilist kui folkloristlikku sihti ja mõlemas mõttes on ilmunud tekstid huvitavad. Sellise ühe isiku sõnavara avaldamine foneetiliste märkidega kirjas ei nõua mitte üksnes palju vaeva ja hoolt, vaid samuti head asjatundmist vastavas keeles. Teksti kasustamist on võimaldatud samal ajal välismaa teadusmaailmale, sest saksakeelne tõlge esineb kõikjal algupärase teksti all. Foneetiliste märkide suhtes oleks olnud soovitatav ka lausefoneetiliste rõhkude tähistamine, mis praegustes P. A. vadja tekstides puudub.

Kigoria Kuzmini folkloristlikud ained sisaldavad: 35 juttu, naljandit etc., 15 vanasõna, 11 laulu (2) ja mängu (9) ja 88 punkti usukombeid. On huvitav, et K. Kuzmin ei tunne kuigi palju vadja leelot, kuigi on olnud kauemat aega ametilt voorimees! Tema aineis leidub vaid üks pulma- ja teine nutulaulu katke. P. A. kirjutise lõpul on tänuvääriv hea rahvaluuliste terminite loend kõigist ta tekstidest.

Et vadja keele näiteid seni üldse kuigi palju pole trükitud (suuremaid on Alava, Salminen'i, Kettunen'i ja Post'i omad), on P. Ariste tekstid väga tänuväärne ja loodetavasti hästikasustatavad meie ülikooli vadja keele õpinguil.

Elmar Päss.

Eesti Raamatu-Aasta suurteosed:

FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD

Kalevipoeg

EESTI RAHVUSEEPOS. Täielik illustreeritud väljaanne.

Sisult Eesti tähtsaim teos ja väärtuselt Eesti kauneim raamat!

Redigeerinud ja seletustega varustanud **Dr. AUGUST ANNI**. Redaktsioonitoimkond: **FR. TUGLAS, A. SAARESTE, J. MÄGISTE, P. ARISTE, D. PALGI**. Illustreerinud kunstnikud **KRISTJAN RAUD** (sõejoonised) ja **HEINO MUGASTO** (puulõiked). Trükk kahes värvis.

Parim eesti paber. Suurus 18×25×2,5 sm.

Esimene trükk ilmub Raamatu-Aasta eestseisuse toetusel eriliselt madala hinnaga: **5 krooni** brošeeritud eksemplar, **8 krooni** kullaga ilustatud riideköites ja **12 kr.** kunstkäsitöö üleni nahkköites.

Kasutage RA soodustusi ja tellige endale „Kalevipoega“ ka edasikinkimise otstarbeks! — Teatage Eesti Kirjanduse Seltsile oma tuttavate aadresse nii kodu- kui välismail, et neile võiks saata tutvustusbrošüüre, — sest **teade „Kalevipoja“ uuest ilmumisest peab ulatuma iga eestlasele!** **NB!** „Kalevipojast“ tehakse veel eritrükk kaks korda suuremas formaadis (25×35 sm), illustreerijate autograafidega, hind **20 kr.** broš., nummerdatud eksemplarid. Üksikud eksemplarid eripaberil **45 kr.**

KOGUTEOS

Raamatu osa Eesti arengus

Kirjutisi 15. autorilt. Toimetanud mag. **D. PALGI**.

Missugust mõju on avaldanud raamat eesti rahva käekälgusse? Kuidas seda arendanud või kuidas takistanud? Mida üles ehitanud, mida maha kiskunud? Kuidas kaasa aidanud Eesti iseseisvuseks? Rohkete illustratsioonidega, 250 lk. suures kaustas. Ilmub RA Eestseisuse toetusel. Kaanehind **4 kr.** brošeeritud ja **6 kr. 50 s.** poolnahkköites.

Esimene osa viieköitelisest suurteosest

EESTI AJALUGU I KÖIDE

ESIAJALOO LINE JA MUISTNE ISESEISVUSE AEG.

Peatoimetaja — Eesti ja-põhjamaade ajaloo professor **H. KRUUS**.

Tegev. — Eesti ja naabermaade muinasteaduse professor **H. MOORA**.

400 lk. suures kaustas, rohkete jooniste, kaartide ja värvipiltidega.

Hind 7 kr. 50 s. brošeeritud ja **11 kr.** poolnahkköites.

Tellimisel tuleb ära maksta posti jooksvale arvele nr. 20-36 (Tallinnas võib ka Tallinna Linnapanka EKS jooksvale arvele) 1) raamatu hind täielikult — siis saab tellija raamatu postikuludeta, või 2) vähemalt 2 kr. 50 s. iga tellitava raamatu pealt — ülejääk ühes saatekuludega tuleb tasuda lunamaksuna raamatu saamisel. Tellimine kirjutada sissemaksu kaardi lõigendile.

Eesti Kirjanduse Selts, Suurturg 12, Tartu, telefon 6-01.
